



Estlandssvensk Eestirootslane

Nummer 1 - 2015



Foto: Toivo Tomingas

Familjedag på Aibolands museum
Perepäev Rannarootsi muuseumis



Estlandssvensk/Eestirootslane

Utgiven av Estlandssvenskarnas Kulturförvaltning
 Väljaandja Eestirootslaste Kultuuriomavalitsus
 Rüütli 9
 10130 Tallinn
 Tel: +372 644 1921
 E-post: info@eestirootslane.ee
 Ansvarig utgivare/Vastutav väljaandja: Ülo Kalm

Redaktion/Toimetus
Ingegerd Lindström, redaktör, Toivo Tomingas, Jana Stahl
 Översättningar: *Ivar Rüütli*
 Tryck/Trükikoda: *Printon Printing House, Tallinn*

ISSN 2000-2416

Styrelsen i Estlandssvenskarnas Kulturförvaltning Eestirootslaste Kultuuriomavalitsuse juhtkond



Estlandssvenskarnas
 Kulturförvaltnings
 ordförande Ülo Kalm

Eestirootslaste
 Kultuuriomavalitsuse
 esimees Ülo Kalm



Kulturförvaltningens
 styrelses ordförande
 Jana Stahl

Omaavalitsuse juhatuse
 esimees Jana Stahl



Estlandssvenskarnas
 Kulturförvaltnings vice ordförande
 Ingegerd Lindström

Eestirootslaste
 Kultuuriomavalitsuse aseesimees
 Ingegerd Lindström



Ledamot i stiftelsen
 Karolina Ullman

Eestirootsi Kultuuri sihtasutuse
 liige Karolina Ullman

Ledamöter Kulturförvaltningen/Kultuuriomavalitsuse liikmed



Neeme Kari



Elna Siimberg



Raul Targamaa



Kai Tennisberg



Ledamot redaktionen
 Toivo Tomingas

Ajalehe toimetuse liige
 Toivo Tomingas

Kontakt med styrelsen/Juhatuse e-posti aadressid
förnamn@eestirootslane.ee/eesnimi@eestirootslane.ee

Kontakt med redaktionen/Toimetuse e-posti aadressid
förnamn@eestirootslane.ee/eesnimi@eestirootslane.ee

INNEHÅLLSFÖRTECKNING / SISUKORD

Sid/lk 3	Rapport från Kulturförvaltningen, <i>Ingegerd Lindström</i>
Sid/lk 4	Ledaren/Juhtkiri, <i>Ülo Kalm</i>
Sid/lk 5	Ledaren/Juhtkiri, <i>Jana Stahl</i>
Sid/lk 6	Om två fåtöljer, <i>Sofia Joons</i>
Sid/lk 7	Kahest tugitoolist, <i>Sofia Joons</i>
Sid/lk 8	Johan Nyman/sv, <i>Göran Hoppe</i>
Sid/lk 16	Johan Nyman/est, <i>Göran Hoppe</i>
Sid/lk 24	Breven från Sibirien
Sid/lk 26	Kirjad Siberist
Sid/lk 28	Kulturdagen på Ormsö, <i>Toivo Tomingas</i>
Sid/lk 30	Vormsi Kultuuripäev, <i>Toivo Tomingas</i>
Sid/lk 32	Kultuuriomavalitsuse tegevusest, <i>Ingegerd Lindström</i>
Sid/lk 33	Familjedag med Jüri Tuulik, <i>Toivo Tomingas</i>
Sid/lk 34	Perepäev Jüri Tuulikuga, <i>Toivo Tomingas</i>
Sid/lk 35	Familjesida/Perekonnateated
Sid/lk 36	Program Svenskdagen/Rootsi päeva kava

Rapport från Kulturförvaltningen

Ingegerd Lindström

Kulturförvaltningen hade sitt årsmöte den 28:e mars i år och deltagandet var bra. De flesta ledamöter hade kommit och det blev ett mycket bra möte. Några frågor som togs upp var följande:

Svenskdagen

Den 25 juli firas Svenskdagen i Birkas. Dagen kommer att innehålla dans, musik, workshop, marknad med lokala hantverkare samt bokbord från alla hembygdsföreningar. Mer detaljerat program finns på sidan 36. Vi hoppas på att det kommer många intresserade besökare och att vädret visar sig från sin bästa sida.

Missa inte avslutningskonserten i Nuckö kyrka. Vi får där lyssna på Eesti Filharmonia kammerkoor, en fantastiskt bra kör som är en av Estlands främsta körer.

Sångarfesten

Nästa år, 2016, anordnar Kulturförvaltningen en sång- och dansfestival igen. Den är åter igen på gården till Hapsals biskopsborg men pågår denna gång i hela tre dagar. Den startar den 2 juli 2016. Redan nu är arbetet igång med att planera dagarna och att ta kontakt med olika körer. Redan i höst skall ett sånghäfte vara klart och kunna skickas ut till de anmälda körerna. Mer information om detta i nästa nummer av tidningen.

Budget

I år fick Kulturförvaltningen endast en ökning med 500 euro från Kulturministeriet men att man inte sänkt bidraget visar ändå att staten anser att vår verksamhet, att bevara det estlandssvenska arvet, är intressant och viktigt för dem.

Kulturbärare

Kulturförvaltningen har beslutat att instifta en hedersutmärkelse som kallas ”Estlandssvenskarnas Kulturbärare”. Styrelsen beslöt på sitt sista sammanträde, den 24 maj, att utnämna två personer till denna utmärkelse. Personerna har gjort stora insatser för att bevara det estlandssvenska arvet och förtjänar att få uppskattning för detta. Namnet på de två utvalda kommer att meddelas på Svenskdagen då de kommer att få sina utmärkelser.

Aibolands museum

Nästa år går Ülo Kalms förordnande som chef för Aibolands museum ut. I samband med detta måste man besluta om museets framtid. Ska det bli ett museum med egen stiftelse eller skall museet ingå i en större stiftelse tex Läänemaa museum eller kanske Sjöfatsmuseet i Tallinn? Detta är en fråga som måste diskuteras under sommaren och tas ett beslut om på höstmötet. Ülo lovade att under sommaren sammanställa för och nackdelar med egen stiftelse eller ingå i en större stiftelse.



Ülo Kalm

ordförande

Estlandssvenskarnas Kulturförvaltning

Ett kvartssekel som har gått otroligt snabbt

Estlandssvenskarnas nya väckelse fick sin början under ledning av Samfundet för Estlandssvensk Kultur som grundades 1988.

Den stora önskan och viljan att göra något för estlandssvenskheten som hade samlats under årtionden, resulterade i talkodagar i Estlands historiska svenskbygder, enligt den gamla goda talkotraditionen. Kyrkogårdar och kulturhistoriska platser som hade fallit i glömska, rensades från sly och iordningsställdes.

Intresset för att studera svenska var så stort att det var svårt att hitta lämpliga språkkurser åt alla språkintresserade.

Under ledning av Samfundet började hembygdsdagar anordnas. År 1988 blev det för första gången möjligt för ett tiotal estlandssvenskar från Sverige att delta i hembygdsdagarna i Nuckö. På evenemangsplatsen bakom Nuckö skola byggdes en scen av trä och restes en flaggstång. Tiden var inte mogen än för att hissa nationalflaggan men samtidigt ville vi inte heller se den sovjetestniska flaggan vaja i flaggstången. Så föddes Samfundets egen flagga – en blå-svart-gul trikolor som förenade de

estniska och svenska nationalfärgerna. Och vår egen flagga vajade stolt i flaggstången.

Det blev endast ett par förväntans- och hoppfulla år innan järnridån föll.

Året 1990 visades det första resultatet av estlandssvenskarnas aktiva verksamhet, varav den viktigaste för Ormsös del säkert var ett besök av ormsösvenskar och deras ättlingar till hemön med det vita skeppet "Baltic Star". Tillsammans invigdes den nyrenoverade kyrkan på Ormsö. I och med besöket lade man grunden till den vackra traditionen – Olofsdagen - som anordnas årligen på Ormsö och som har blivit öns viktigaste evenemang.

I Tallinn registrerades och återupptog den svenska S:t Mikaelsförsamlingen sin verksamhet vars första uppgift blev att i samarbete med Samfundet för Estlandssvensk Kultur få kyrkan återlämnad och återställa dess verksamhet.

På Nuckö anordnades den andra hembygdsdagen, man återställde minnesmärket över dem som föll i första världskriget och Estlands Frihetskrig. Nuckö kyrka hade länge väntat på ommålning. Bänkar, altaret och predikstolen som hade blivit målade med brun golvfärg, gjorde hela kyrkan dyster och kall. Med medverkan av duktiga studenter blev kyrkan ommålad både i sitt inre och yttre. Kyrkan i ljusa toner och doftande av färsk färg, förebådade en ny tid för alla som steg in där.

Sveriges generalkonsul i Leningrad, Dag Sebastian Ahlander invigde minnestenen på Rosleps kyrkogård, över den lokala diktaren, Mats Ekman, i folkmun kallad Ätsve Mats. Hans diktrader härstammade från livet självt och var så fina att så småningom blev de folksånger som sjöngs såväl på

talkon som festliga evenemang. Samma dag invigdes också det lilla återställda kapellet på Rosleps kyrkogård.

Redan hösten 1989 startades svenskundervisning på Nuckö skola, och den första läraren var Manfred Stenberg från Sverige. Början var mycket svår eftersom läroböcker och studiematerial i svenska för estniska skolor saknades, men trots detta hittade läraren på smarta lösningar. Om vädret tillät, hölls lektioner ute i den fria luften och som studiematerial fungerade naturen själv. Läraren hade ofta en synthesizer med sig, och använde den när eleverna lärde sig svenska sånger.

Hösten 1990 startades det humanitära Nuckö Gymnasium där ungdomar från hela Estland kan studera svenska och de skandinaviska ländernas kultur. Den första svenskläraren var Virve-Kylliki Kuula, som kom för ett år men stannade i sex år istället. Den höga nivån i svenskundervisning stöds av språkpraktik i Finland och Sverige. Gymnasiet visade sig vara så pass populärt sedan det grundades att eleverna intas i skolan med inträdesprov.

Samma år restes en minnessten över Georg Stiernhielm, den svenska litteraturens och vetenskapens stora man i hans hemort Vasula.

Åren som fylldes av återuppvaknande och den kommande friheten, förde vidare och återvärderade estlandssvenskarnas utbildnings- och kulturliv. Dessa år återförenade estlandssvenskar som bodde här och på andra sidan Östersjön.

Jag önskar att vårt kulturarv som formats under århundraden ska bestå under århundraden och att vi alla bidrar med våra ovärderliga insatser.



Jana Stahl
Omavalitsuse juhatuse esimees

Uskumatult kiiresti möödunud veerand sajandit

Eestirootslaste uus ärkamisaeg sai alguse 1988. aastal asutatud Eestirootslaste Kultuuri Seltsi eestvedamisel.

Aastakümnetega kogunenud suur soov ja tahtmine eestirootsluse hüvanguks midagi ära teha, päädis seltsi eestvedamisel vana hea talgutraditsiooni korras heakorral talgupäevade korraldamisega ajaloolistel eestirootslaste asualadel. Unustuse hõlma jäetud kalmistud ja kultuurilooliselt olulised paigad puhastati võsast ja korrastati.

Huvi rootsi keele õppimise vastu oli nii suur, et keeruline oli kõikidele keelehuvilistele leida sobivaid keelekursuseid.

Seltsi eestvedamisel sai alguse kodukandipäevade korraldamine. Nii sai 1988. aastal esimest korda võimalikuks paarikümnel eestirootslasel Rootsist osaleda Noarootsi kodukandipäeval. Ürituse platsile Noarootsi Kooli taha sai ehitatud puust lava ja paigaldatud lipumast. Veel polnud aeg küps Rahvuslipu heiskamiseks, aga samas ei soovinud me mastis näha

Nõukogude Eesti lippu. Nii sündis seltsi oma lipp sini-must-kollane trikoloor, kus Eesti ja Rootsi rahvuslippude värvid said ühildatud ja mastis lehvis uhkelt meie oma lipp.

Raudse eesriide langemiseni oli veel jäänud paar ootus- ja lootusrikast aastat.

1990. aasta näitas juba eestirootslaste aktiivse tegevuse esimesi tulemusi, millest kindlasti oluliseim Vormsi jaoks oli vormsirootslaste ja nende järeltulijate külaskäik kodusaarele valge laevaga „Baltic Star“, üheskoos avati värskest renoveeritud Vormsi kirik. Külaskäiguga pandi alus ilusale traditsioonile Olavipäevale, mida Vormsis igal aastal korraldatakse ja millest on saanud saare suursündmus.

Tallinnas registreeriti ja taasalustas tegevust Rootsi-Mihkli kogudus, mille esimeseks ülesandeks sai koostöös Eestirootslaste Kultuuri Seltsiga saada Tallinna linnalt tagasi Rootsi-Mihkli kirik ja taastada kiriku tegevus.

Noarootsis korraldati II kodukandipäevad, taastatud sai I maailmasõjas ja Vabadussõjas langenute mälestusmärk, Noarootsi kirik oli kaua pidanud ootama värsket värvi. Põrandavärviga pruuniks värvitud pingid, altar ja kantsel muutsid kogu kiriku süngeks ja kõledaks. Tublide tudengite abiga sai kirik nii seest kui väljast ülevärvitud. Värske värvi lõhnalises heledates toonides kirik kuulutas kõigile sisseastujatele omamoodi uue aja algust.

Rooslepa kalmistul avati Rootsi peakonsul Dag Sebastian Ahlanderi poolt mälestuskivi kohalikule luuletajale Mats Ekmanile, keda rahvasuus kutsuti Ätsve Matsiks. Tema luuleread pärinesid elust enesest ja olid nii armsad, et ajapikku sündisid neist rahvalaulud, mida

lauldi nii talgutel kui pidulikel koosviibimistel. Samal päeval avati ka väike taastatud kabel Rooslepa kalmistul.

Juba 1989. aasta sügisel õnnestus Noarootsi Koolis käivitada rootsi keele õpetamine ja esimeseks õpetajaks saabus Manfred Stenberg Rootsist. Algas oli väga raske kuna puudusid rootsi keele õpikud ja õppematerjalid Eesti koolidele, vaatamata sellele leidis õpetaja nutikaid lahendusi. Kui ilmad lubasid olid rootsi keele tunnid vabas õhus ja õppematerjaliks loodus ise. Tihti oli õpetajal kaasas süntesaator, mille saatel õpiti selgeks mitmed tuntud rootsikeelsed laulud.

1990. aasta sügisel alustas tegevust humanitaarkallakuga Noarootsi Gümnasium, kus eripäraks on võimalus kõigil Eestimaa noortel õppida rootsi keelt ja Põhjamaa-de kultuurilugu. Esimeseks rootsi keele õpetajaks sai Virve-Kylliki Kuula, kes saabus aastaks, aga jäi tervelt kuueks. Rootsi keele õpetuse heale tasemele aitab kaasa keelepraktika Soomes ja Rootsist. Gümnaasium osutus asutamisest peale sedavõrd populaarseks, et õpilasi võetakse kooli vastuvõtukatsete alusel.

Samal aastal püstitati Rootsi kirjanduse ja teaduse suurkujule Georg Stierniilmile mälestuskivi kodukohas Vasulas.

Taasärkamise ja läheneva vabadusehõngulised aastad said eestirootslaste haridus- ja kultuurielu edasiviivaks ning taasväärtustavaks. Need aastad said siin ja saatuse sunnil sealpool Läänemerd elavaid eestirootslasi taasühendavaks.

Soovin, et meie aastasadadega loodud kultuuripärand kehtaks edasi aastasadu ja me igaüks annaksime oma väärilise panuse.

Om två fåtöljer

Sofia Joons

1944

Carl Mothander sitter och skriver det som senare gavs ut med titeln *"Svenske kungens vita skepp - det äventyrliga spelet om Estlands-svenskarna"* i Vasastan. Han låter tankarna gå tillbaka på sina år på herrgården Tohisoo och Domberget i 1930-talets Tallinn där han bodde med sin balttyska fru Benita von Wrangel. Och på de många resorna till Berlin, där han under största sekretess förhandlade ut estlandssvenskarna från Estland. Innan ryssarna kom. De bodde på en herrgård i nordvästra Estland och drev ett stort jordbruk. Nu bor de i en liten tvåa vid Vasaparken. Han låter blicken vandra runt i rummet. Den landar på fåtöljen som står vid fönstret. Den bär spår av alla de estlandssvenskar som besökt honom för att få hjälp att börja sitt nya liv i exil. Benita har låtit den kläs om, men de bekanta estlandssvenskarna från Ormsö, Nuckö och Reval är många och det nya livet i det nya landet främmande. De kommer och sätter sig i Carls arbetsrum på fåtöljen. De sitter försiktigt ytterst på kanten för att inte slita på den fina fåtöljen i onödan. Det är just kanten som slits. Och armstöden, där de oroligt fingrar på det vävda mönstret. Ska vi slå oss ner, börja bruka marken eller vänta på att få komma tillbaka? Vad händer med våra gårdar nu? De grovhuggna båtbyggarna och bönderna visar inga känslor. Men samvetet ger dem ingen ro. Har de inte svikit sina urfäder nu när de lämnat den ärvda jorden i ryssens händer?

2014

Jag sitter hemma i Hägersten och arbetar med en ansökan till Stockholms stad. *"Mångfald och traditioner här och nu – utveckling av program för barn med folk- och världsmusik"*. Jag skriver bäst hemma vid mitt mörkbetsade slitna köksbord som är en av de få möbler jag lyckades få med mig till Sverige. Vid fönstret står en fåtölj från 1930-talet som min sons farfar, en av Estlands bästa möbelrestauratorer, klädde om åt oss strax innan han dog. Jag tänker på dem vi lämnat och kan för mitt inre se hur de en dag kommer sitta där som hedersgäster på vår vardagsrumstron.

Tar en titt på facebook. I södra Estland rör sig trupper iväg mot

svenska vänner säger ingenting om den ukrainska krisen på facebook. De säger att de vet för lite för att på egen hand kunna bedöma om Krim borde tillhöra Ukraina eller Ryssland och vad som kan hända härnäst. De känner en stor tilltro till de ekonomiska sanktionerna. De vill tro att västvärlden kan sätta press på Ryssland genom att gå samman och agera gemensamt. Det mina estniska vänner vet, är att en totalitär makt alltid är snabbare än en demokratisk. Och Ryssland litar de inte på. De bär det kollektiva minnet av andra världskrigets grymma uttraderande av de baltiska staternas självständighet och den sovjetiska ockupationen. De känner sig som bönder på ett schackbräde. Bra att ha, men de första man offerar.



gränsen till Ryssland. Min vän Meelika skriver, att de har övningar på hennes åkrar utanför den lilla staden Võru och att byn är full av soldater. Hon vet inte vad hon ska svara sin 6-åriga dotter Lee som frågar om det ska bli krig nu. Mina

Jag tittar på min fåtölj igen och tänker på dem som slet ut klädseln på Carl Mothanders fåtölj. Innan jag fortsätter skriva på ansökan ber jag en tyst bön om att mina estniska vänner och släktingar ska få sitta i den i fredstid.

Kahest tugitoolist

Sofia Joons

1944. aasta

Carl Mothander istub Stockholmi kesklinnas Vasastanis ja kirjutab raamatut, mis hiljem antakse välja pealkirjaga "Rootsi kuninga valge laev". Mõtted viivad teda tagasi Tohisoo mõisa ja 1930ndate aastate Tallinnasse ja Toompeale, kus ta elas oma baltisaksa abikaasa Benita von Wrangeliga. Mõtted viivad teda tagasi ka rongireisidele Berliini, kus ta – enne kui venelased tulid – käis saladuskatte all eestirootslasi sakslaste käest välja kauplemas. Veel äsja elasid Mothanderid väikeses mõisas Raplamaal ja juhtisid mõisas põllumajandustöid. Nüüd elavad nad kahetoalises korteris Vasaparkeni külje all. Kirjutaja pilk uurib tuba ja jääb pidama akna all oleval tugitoolil. Selle tooli peale on jäädvustanud oma jäljed kõik need eestirootslased, kes on Mothandereid külastanud oma uue eksiilelu muredega. Benita on lasknud toolile uue katte panna. Eestirootsi tuttavaid Vormsist, Noarootsist ja Revalist - on käinud palju, sest uus elu uuel maal on neile võõras. Nad tulevad Carli töötuppa ja istuvad tugitoolis. Nad istuvad ettevaatlikult ääre peal, et mitte liialt ja ilmaasjata kulutada seda ilusat tooli. Ja just seda äärt

nad kulutavadki. Kas me peaksime siia jääma, hakkama maad harima või ootama kojuminekut? Mis on juhtunud meie taludega? Jämedavõitu laevaehitajad ja talumehed jätavad oma tunded endale, aga nende südametunnistus ei anna rahu: kas nad on reetnud oma vaarisad, kui nad jätsid neilt päranduseks saadud maa venelaste kätte?

Märtsikuu 2014. aastal

Istun oma uues kodus Stockholmi linnaosas Hägerstenis ja kirjutatan taotlust Stockholmi linnavalitsusele. "Mitmekesisus ja traditsioonid siin ja nüüd: pärimus- ja maailmamuusikaprogrammid lastele ja noortele". Mu kirjatöö edeneb kõige paremini siis, kui istun oma kulunud ja tumedaks peitsitud kõõgilaua ääres, mis mul õnnestus Eestist Rootsi kaasa vedada. Akna all seisab 30ndatest aastatest pärit tugitool, mis mu poja vanaisa korda tegi, kui mu poeg oli veel pisike. Mõtlen kõigi nende peale, kelle me Rootsi kolides maha jätsime, ja oma vaimusilmas näen, kuidas nad ühel päeval istuvad siin, meie elutoatroomil.

Vaatan korra facebooki. Lõuna-Eestis harjutavad sõjaväelased piiri lähedal ja sõbranna, kelle talu ümber mets on sõdureid täis, kirjutab, et ta ei tea, mida vastata oma 6-aastasele tütrele, kui too küsib, kas nüüd tuleb sõda? Mu rootsi sõbrad ei postita midagi, mis oleks seotud Ukraina kriisiga. Nad ütlevad, et nad teavad liiga vähe, et ise otsustada, kas Krimm peaks kuuluma Ukrainale või Venemaale, ja et nad ei kujuta ette, mis võib juhtuda. Nad usuvad majanduslikele sanktsioonidesse. Nad tahavad uskuda, et lääts võib Venemaad kontrollida, kui räägitakse läbi ja tegutsetakse ühiselt. Aga mu eesti sõbrad teavad, et totalitaarne võim on demokraatiast kiirem. Ja Venemaad nad ei usalda. Neil on liiga hästi mees, kuidas Balti riigid teise maailmasõja lõpus kaotasid oma iseseisvuse. Nõukogude okupatsioon on vaid põlvkonna kaugusel. NATO ja Euroopa Liit... jah, aga ikka on tunne, et nad on vaid etturid malelual. On tore, et nemadki on mängu võetud, aga nad on raudselt esimesed, keda ohverdada.

Vaatan uuesti oma tugitooli ja mõtlen nende peale, kes kulutasid Carl Mothanderi tugitooli katet. Enne kui jätkan taotluse kirjutamist, palun ja loodan vaikselt, et mu eesti sõbrad ja sugulased saavad seda tooli nühkida rahuajal.

HEAD LUGEJAD! Peatselt valmib uus raamat, VORMSI VERI II, kuhu toimetaja Toivo Tomingas on kogunud Vormsi päritolu ja tänase Vormsi rahva luulet, laule, mälestusi ja muistendeid. Tähtis osa on raamatus vallavanem Tanel Viksi magistritööl Kaitseliidust Vormsil, samuti väikesel Vormsi-eesti sõnaraamatul. Raamatu lõpus on pildivihik, nagu ka esimeses köites. Raamatu trükikulud on ca 15 eurot tk. Vormsi Veri MTÜ ootab lugejailt heatahtlikku abi trükikulude katmisel. Igale annetajale, kes toetab 15 euroga- kingiks raamat! Esitlus 29. juulil Vormsis ja hiljem Haapsalus ja Tallinnas.

Vormsi Veri konto SWEDBANK'is on EE202200221053966514 SUUR TÄNU!

KÄRA LÄSARE! Snart utkommer en ny bok, VORMSI VERI II, med av redaktören Toivo Tomingas insamlade dikter, sånger, minnen och sagor från Ormsös historia och nutid. En viktig del i boken fylls av kommundirektören Tanel Viks magistersavhandling om Hemvärnet (Kaitseliit) på Ormsö, och av en liten ormsösvensk-estnisk ordbok. Liksom i det första bandet, finns ett bildhäfte i slutet. Bokens tryckkostnad är ca 15 euro/st. Föreningen Vormsi Veri är tacksam för läsarnas välvilliga bidrag för tryckningen. Varje bidragsgivare som stöder oss med 15 euro, får boken gratis! Presentationerna äger rum den 29 juli på Ormsö och senare i Haapsalu och Tallinn. Konto se ovan. STORT TACK PÅ FÖRHAND!

Johan Nymann 1859-1933

En kämpe för estlandssvenskheten

Göran Hoppe

I hembyn Klottorp

Det finns några estlandssvenskar som betytt mer för folkgruppen än andra. Johan Nymann tillhör utan tvekan dessa. Han föddes på Irjasgården i Klottorp, Nuckö sockens fastlandsdel som förr kallades *Eyland*, år 1859. Vid den här tiden var Irjasgården delad mellan två familjer, Johan tillhörde "Gustasa"-delen där hans far Christian Christianson Nyman var yngre bror, det som kallades *bakomman*. Trots att Johan var den förstfödde i sin familj skulle han alltså inte få ärva någon del av gården, det skulle hans farbror Gustafs barn.

Egentligen var det ingen som kunde ärva vid den tiden Johan föddes, gården tillhörde ännu under närmare 40 år godsägaren Taube, som satt på den avlägsna Rickholz herrgård. Klottorps by hörde från 1600-talet till Nömkülls gods, men i samband med att en dotter till ägarätten von Fersen gifte sig med en Taube till Rickholz runt 1815 kom ett av hennes familjs flera större jordagods, Nömküll, så småningom att tillfalla deras gemensamma barn. För den dagliga tillsynen av Nömküll fanns det dock i allmänhet en fogde plus en så kallad *kubjas*, ungefär rättare, som brukade en av gårdarna i byn, men också hade ansvar för att byns och herrgårdens jordbruk sköttes. Arbetet som kubjas cirkulerade bland de mer betrodda bönderna i Klottorp. På herrgården bodde ofta, förutom fogden, ogifta adelsdamer och andra anförvanter, som baronen på Rickholz föredrog att ha på



Johan och Tio Nymanns guldbröllop, Klockargården, Nuckö 31 maj 1931: Från vänster Axel Nymans hustru Irene Nyman med sonen Einar i knäet, Arvids dotter Karin, Tio Nymann, Arvid Nyman (stående), Johan Nymann, Arvids hustru (2) Elise (f. Dellmann/estn. Telgmaa), Arvids dotter Ellen, Joel Nyman, Joels hustru Ast-rid Nyman. På bilden fattas sonsönerna Manfred (Joels son) och Elmar (Arvids son).

Foto från SOV:s arkiv

armlängds avstånd. Vid herrgården fanns också en stor ladugård, en vacker trädgård, ett stort stall och andra ekonomibyggnader.

Det går att följa familjen Nymann via kyrkböcker och andra arkivhandlingar tillbaka till mitten av 1600-talet, ja kanske ännu längre via bevarade *vackeböcker*, förteckningar över landbönder och gårdar som upprättades på de olika godsen från 1500-talet och framåt, med ojämna mellanrum. Familjen Nymann stammade liksom flera andra av Klottorpsfamiljerna från en Lucas, som var bonde i byn vid 1600-talets mitt. Johan Nymanns förfäder verkade på gården, gifte sig med kvinnor antingen från byn eller från någon av grannbyarna och begravdes så småningom på gravgården vid Sutleps kapell.

Johans mor Marri kom från Her-masgården i Klottorp där Nymans nära släktingar, familjen Krusman, huserade.

Lärdomslängtan

Johan tillbringade sina yngre år på gården, fick hjälpa till med jordbruksarbetet tidigt, liksom med andra sysslor som hörde till på en gård i Klottorp på den här tiden, och utsattes årligen för husförhör av sockenprästen. Det verkar ha gått ganska bra, av anteckningarna i församlingsboken att döma. Johan har själv skrivit om sin barndom att han var ohyggligt vetgirig. Den skola som fanns då i Dirslät var bara öppen för barn mellan 11 och 14 år, som undervisades av en lärare, Gustav Umda, som utbildats vid seminariet i Kuuda. Johan, som kunde läsa långa stycken av

Lilla Katekesen liksom Psalmbooken utantill vid sex års ålder, var otålig och ville lära sig mer. Varje skoldag var han framme och frågade sina äldre bykamrater vad de hade lärt sig och fått höra just den dagen. Han bönade och bad sina föräldrar att han skulle få lära sig skriva också, varför man bad trädgårdsmästaren vid herrgården att skriva ned stora och lilla alfabetet åt honom. Det ledde till praktiska skrivövningar hemma på allt han kom åt, sänggavlar och dörrar blev fullklottrade med de kolbitar som fungerade som skrivdon. Senare kom han på att han kunde rista bokstäver med ett bryne på ett annat och sedan radera och skriva på nytt.

När det sedan var dags för Johan själv att börja skolan några år senare, den hade då flyttats till Sutleps by, kunde han redan det mesta som lärdes ut, till och med lilla alfabetet kunde han skriva. Läraren utnämnde honom andra skolåret till *primus*, den främste i skolan, och han fick då hoppa in och leda undervisningen när läraren hade förhinder. Efter avslutad normal treårig skolgång, fick Johan tillstånd att gå ett extra år i skolan, för att kunna lära sig mer.

Som sjuttonåring konfirmerades Johan i Nuckö kyrka, men då hade han redan brutit sig loss från livet i Klottorp. Hans talanger som jordbrukare var nog rätt måttliga, att döma av vad hans familj kunde berätta senare. Johan fick efterhand flera syskon, till slut blev de sex stycken, en broder dog redan som ettåring, men kvar på gården fanns tre bröder och två systrar till Johan. Estlandssvenska lärarseminariet

År 1873 sände Evangeliska Fosterlandsstiftelsen ut några missionärer till Estlands svenskbygder, som man hade hört var illa ställda när det gällde både religion och bildning. Egentligen

hade dessa missionärer utbildats för att åka till mörkaste Afrika, men nu fick de i stället sitt värv på andra sidan Östersjön. En av missionärerna, T.E. Thorén, sändes till Nuckö socken och hystes in i en byggnad vid Paschleps herrgård, där det skulle bli hans uppgift att leda ett estlandssvenskt lärarseminarium, för att på så vis indirekt höja folkundervisningens nivå när de nya lärarna kom ut i folkskolorna. Prosten Girgensohn i Nuckö var den som organiserade det hela och bjöd in alla svenska församlingar att skicka unga män till seminariet för att genomgå lärarutbildning. Endast nio ynglingar kände sig manade, tre från Nuckö, tre från Vipall och tre från Ormsö, plus fjortonårige Johan Nymann! Familjen hade lyckats övertyga sitt överhuvud, Gustaf Christiansson Nyman, att bekosta Johans treåriga lärarutbildning och med den i ett samtidsperspektiv omfattande grundutbildning han redan hade skaffat sig, var han säkert inte sämre lottad därvidlag än de andra, betydligt äldre, eleverna.

Seminariet fick en biträdande lärare också, det blev klockaren på Nuckö, A. Vestersten, och därefter en lärare för språken estniska, tyska och ryska i J. Kuuskmann från Nyby. Vi kan nog anta att unge Johan redan kunde en del estniska, genom att hembyn låg vid den dåvarande språkgränsen samt att en del av Klottorps landbönder hade övergått till att tala estniska, de som bodde på strögårdar i öster, mot de stora myrarna. Han har själv skrivit att det inte bara var lärdomen som han inhämtade hos Thorén utan också en förstärkt kristen tro, som framöver kom att betyda mycket för hans framtida gärning. ”Jag blev frälst av bara nåd” skrev han senare.

Han umgicks vid denna tid med tankar på att söka sig till Jo-

hannelunds missionsseminarium i Sverige, efter det att han avlade sin lärarexamen på senhösten 1876, för att sedan söka sig ut i världen som missionär för att ”frälsa hedningarna”. Men även vid lärarseminariet i Paschlep kom Johan att få gå ett extra år för att utbilda sig ytterligare under Thoréns ledning. Evangeliska Fosterlandsstiftelsen sände 100 kr för att täcka kostnaderna för unge Nymann. I och för sig kunde han nog få komma till missionsseminariet, skrev man, men man ansåg det vara bättre att han stannade hemma eftersom så många nya irrlärer kunde förvilla den unge – det gällde olika nya frikyrkor som efterhand slog rot i Sverige vid denna tid. Så Johan blev kvar hos Thorén. Nyåret 1877 ankom en ny kull blivande lärare till Paschlep, och dem fick han av och till hjälpa att undervisa, förutom att han hade mer eller mindre privatundervisning med Thorén och även tränade ytterligare språk med Kuuskmann.

Johan blir lärare

Under ferierna sommaren 1877 fick han i uppdrag av Thorén att sortera alla böcker i seminariet, det kom att innebära att han läste dem också, han började arbeta med en räknelära som Kuuskmann fått på seminariet i Kunda och en tid var han också hemma i Klottorp och hjälpte i höbärgningen. Men där behövde man honom alls inte, det fanns tillräckligt många händer på gården. Hans praktiska fumlighet bidrog kanske till att han kände sig överflödig. Lyckligtvis blev lärartjänsten i Paschleps skola ledig den hösten och i oktober kunde unge Johan, 18 år gammal, flytta till lärarbostaden där för att inleda sin lärargärning med estlandssvenska barn. Det rörde sig om 50 barn i ordinarie skolåldern, 11-14 år, samt ungefär 30 som gick i ”en-

dagsskola” på lördagar. Det rörde sig om barn som var färdiga med folkskolan och som så småningom skulle konfirmeras och för att upprätthålla sina kunskaper inför detta fick de fortsätta i skolan under två till fyra år. De många barnen och den trånga skolan gjorde att Johan klagade på skämd luft och att han kände sig klen av och till, över huvud taget kom hans liv att präglas av en lätt hypokondri. I alla fall var prosten Girgensohn nöjd med skolresultaten vid vårens examen. Skolan var tvåspråkig, och indelad i en svensk och en estnisk klass. Eftersom det bara fanns ett klassrum och en lärare, fick den andra klassen sysselsättas med skrivning eller vara ledig när läraren ägnade sig åt den första. Detta ledde till stor oro i klassrummet, tydligen med hög ljudnivå och många störande inslag. Lönen var 100 rubel om året plus att det fanns ett litet höslag vid skolan, värt 15 rubel (Thorén fick som missionär 400 rubel om året!). Det var dock problem att få ut lönen från *väldet* (kommunen), Johan blev tvungen att skuldsätta sig för att klara livhanken och den fulla lönen fick han aldrig ut i Paschlep. På lediga stunder läste han de många svenska och estniska tidningar han kunde komma över i seminariet, umgicks med de nya eleverna där och däremellan ägnade han sig åt bokbinderi, Kuuskmann sysslade med detta hantverk och Johan fick låna hans utrustning. Så förflöt åren 1878 och 79, den andra kullen lärare i seminariet examinerades mot slutet av 1879.

Seminarie- föreståndare i Paschlep

Efter nyår 1880 antogs en tredje kull blivande lärare, men nu hade skolmyndigheten beslutat att det inte längre skulle vara svenska lä-

rare som utbildades, behovet av sådana ansåg man vara täckt med de två första kullarna. I stället antogs estniska seminarister, vilket ledde till problem. Thorén talade bara svenska, nu skulle han plötsligt undervisa på estniska, vilket han inte klarade, utan fick olika slags hälsoproblem. Kuuskmann fick rycka in, liksom den tidigare eleven Jaan Liewoh, som skulle bistå Thorén med estniskan. Även Kuuskmann fick dock svårt att genomföra undervisningen. I sitt beråd kallade skolmyndigheten nu till sig Johan Nymann för att ta över, till en årslön av 200 rubel. Det hela slutade med att Johan drev seminariet med Liewohs hjälp medan Thorén våren 1881 åkte till Sverige för att kurera sig efter att mer eller mindre varit sängliggande att halvår. Kuuskmann blev inte heller bättre och lämnade Paschlep under 1880. Det var inga obetydliga provningar som unge Nymann utsattes för; 21 år gammal och ansvarig för ett lärarseminarium. Till råga på allt kom han i onåd hos prosten Girgensohn efter att ha skrivit en artikel i den svenska frireligiösa tidningen Hemlandsvännen, vars innehåll inte stämde överens med prostens Gudssyn. Prosten förbjöd nu Johan att undervisa kring katekesen för seminarieeleverna och han fick lova att aldrig mer publicera liknande artiklar. Ett innehållsrikt år innebar också giftermål med jämnåriga Tio Engbusk från Sutleps by.

På fjärran Odensholm

Den tredje lärarkullen examinerades 1882, sommaren samma år föddes familjen Nymanns förstfödde son Joel. I och med den tredje kullens examen upplöstes seminariet och Johan fick se sig om efter ett nytt arbete. Detta skulle så småningom komma att erbjudas inom Nuckö socken, på den avlägsna ön

Odensholm, där man aldrig haft råd att bygga någon skola och där barnens undervisning inskränkte sig till konfirmationsläsningen och de eventuella kunskaper de kunde bibringas i hemmet. Året 1883 beslöt sig prosten Girgensohn i Nuckö att försöka ändra på situationen och sökte medel från en hjälpkassa i Reval för att bygga skolhus på ön och avlöna en årsanställd lärare. Pengar beviljades och ett litet skolhus uppfördes en liten bit från Bien, den enda byn på Holmen. Johan Nymann hörde efter med skolförvaltningen och hade också hört att invånarna ville ha honom som sin lärare så han antog erbjudandet om fri bostad i skolhuset inklusive bränsle, tillgång till potatisland, en äng vars hö räckte till en ko och ett par får samt 100 rubel om året i lön, hälften mot i seminariet. Holmborna var hjälpsamma, plöjde potatislandet och var med i lärarens höbärgning på det som senare kommit att kallas Nimannsvalln.

I oktober flyttade familjen ut och i november inleddes undervisningen. Förutom att hålla skola skulle läraren också fungera som föreläsare om söndagarna i Jesu kapell, församlingsprästen besökte bara Odensholm en gång om året, vid sommarens *Prästhållde*, då dop, vigslar och begravningar förrättades under ett par dagar. Tidigare hade en av bönderna på ön fungerat som föreläsare, med Johans ankomst verkar församlingslivet ha utvidgats betydligt. På söndagseftermiddagarna lästes det nu inte bara ur postillan olika böner och sjöngs psalmer, Johan höll riktig predikan och spelade på den nyinköpta orgeln.

Vintertid höll han även en bönestund på onsdagskvällarna, då ofta i skolan eftersom kapellet var för kallt. Måndagskvällar var det bibelklass för troende män.

Skolan ansåg Johan vara lättsam då barnen var så få, högst tio stycken i skolåldern 11-14 år. Det gjorde dels att han kunde ha med dem som redan gått ut skolan och väntade på konfirmation en vanlig veckodag, dels också hjälpa underåriga skolbarn från 8 år genom att ge dem läxor och kontrollera dessa varannan vecka. Åren på Odensholm kom att bli hela tio, tiden därute ansåg Johan senare i livet kanske hade varit hans bästa. Han fiskade mycket, torsk, flundra, kilo, ”strömling” och sik, sålde en del fisk, läste mycket och började nu fundera på allvar hur situationen för svenskarna i Estland kunde förbättras. Problemet var förstås att man levde så isolerad ute på ön och sällan träffade andra människor än invånarna. Problematisk var också den usla lönen, trots givande fiske. 1886 fick Johan möjlighet att översätta svenska religiösa böcker till estniska och fick på ett par år in 150 rubel. Fyrtio av dessa satsades på en handsymaskin, på vilken hustrun snart sydde alla kläder till männen på Holmen och därmed också bidrog till inkomsterna. Tillsammans med torskfisket, som goda år gav 20 rubel och 25 rubel årligen från EFS, såg livet något ljusare ut, trots att andra barnet, lilla Olga, dog redan vid två års ålder ute på ön, där hon också begravdes på gravgården vid Jesu kapell. Efter ett år hade hennes far råd att köpa ett kors, sannolikt i järn. På Odensholm föddes mot slutet också sonen Axel.

Klockare i Nuckö

År 1893 blev platsen som klockare och skollärare i den skola som också hölls i Klockargården ledig och Johan Nymann kunde, efter att ha blivit vald, byta den ensliga miljön på Odensholm mot ett liv mitt i folkströmmen på centrala Nuckö. I och med detta kom hans

aktiviteter för folkgruppen, som han säkert funderat på många gånger tidigare, att intensifieras och utvidgas radikalt. De kommande 30 åren blev de som lade grunden för estlandssvenskarna som en samlad minoritet, med rösträtt, möjlighet till utbildning och samarbete mellan de fjärran bygderna, och Johan Nymann stod i centrum av dessa förändringar, snart tillsammans med den yngre lärarkollegan och vännen Hans Pöhl, också han från Klottorp, men utbildad på estniska i Hapsal. Johan skrev i sin dagbok i december 1893: ”Här gå främmande in och ut så man inte får tid med läsning på söndagarna”. Förbi kom handelsmän, resande till och från Hapsal, som tog båt i Österby eller for över isen, och sedan alla lokala människor, vilka den lärde klockaren kunde bistå med ett och annat. Det hade nog varit lugnare på Holmen! Man förstår att det var kära besök när någon av holmborna kom förbi på väg till prosten eller Hapsal och gärna kom in en stund, ofta övernattade man i Klockargården. Särskilt var det familjen Marks som var mest bekant.

1893 skriver Johan att han fått besök av en ”gosse” (Pöhl var då 17 år), Hans Pöhl från Dirslät (Pöhls hem Petorsa låg på gränsen vid Klottorp), som han skulle lära svenska enligt order från prosten Girgensohn. Pöhl önskade bli lärare i Österby, där Jaan Liewoh hade slutat för att bli lärare på Dagö. Hans Pöhl kom att stanna i Klockargården ända till hösten då han började i Österby, av Johan lärde han sig svenska (sannolikt högsvenska, rimligen talade han nuckömål hemmavid), religion och ortografi (välskrivning). Som ersättning för undervisningen fick Pöhl arbeta i skollärarens jordbruk.

Skolan var också betydligt livligare i Nuckö, Johan klagar över en-

dagseleverna, särskilt ”estgossarna” som kom på lördagarna, och som då var 15 år eller äldre. Åtskilliga av de vanliga skolbarnen övernattade i Klockargården i veckorna, huset var ganska stort och hade både skolsal och utrymmen för barnens övernattning. Men kvaliteten på byggnaden kan inte ha varit något vidare, en natt det första året kom det in koloxid från en av spisarna så att hela familjen blev dålig i ett dygn. Det fanns inte någon ordentlig utetoalett för eleverna men detta åtgärdades snabbt efter det att kommunordföranden påtalade saken för skolmyndigheten.

Nationalitetskampen inleds

En plåga för Johan Nymann och många andra lärare var det krav från St Petersburg som kom 1897 i samband med den pågående förryskningsprocessen (som snarast kom att väcka nationalitetsrörelser bland andra folkgrupper i tsarväldet) om att undervisningen skulle börja ske på ryska och att det krävdes att lärarna kunde detta språk. Nu kom åtskilliga av de lärare som utbildats i Thoréns seminarium att sluta, eftersom de inte ville fortsätta med den nya läroplanen, men Johan gick sin kurs med godkänt resultat sommaren detta år i Hapsal, om än under stort knot i dagboken. Den ryske skolinspektören hävdade vid examinationen att man vid undervisningen i ryska absolut inte fick använda modersmålet (svenska) utan i stället med gester och åtbörder söka förklara innebörden av olika texter – inte konstigt att lärarna vantrivdes! Troligen var detta en av anledningarna till att Johan Nymann nu på allvar började söka realisera sina idéer om att lyfta kulturen i Estlands svenskbygder. Det första steget blev att söka inrätta ett sockenbib-



*T.E. Thorén på återbesök framför prästgården, Nuckö. I centrum rad två, kyrkoherde Maass och T. E. Thorén. Raden framför, Tio och Johan Nymann, Joel Nyman
Foto från SOV:s arkiv*

liotek i Nuckö. Johan kände liksom vännen Hans Pöhl till hur sådana fungerade i Sverige efter folkskole-reformen 1842. Man beslöt på våren 1900 att försöka genomföra sin idé.

Sommaren 1900 kom Jakob Blees från Höbring på ferier från sina teologistudier i Uppsala och hade med sig studiekamraten Gideon Danell, som ville studera Nuckömålet. Danell kom att bli en stöttepelare för den estlandssvenska kulturen hela livet, även efter det att han disputerat för doktors-examen kring Nuckömålet år 1903. Besökarna sökte åter i Sverige sprida information om Estlands svenskar med målet att upprätta ett bibliotek på Nuckö. Även herrar Pöhl och Nymann vände sig vintern 1901 till den svenska allmänheten, Johan genom en artikel i Aftonbladet och Pöhl genom ett upprop i dagspressen. Initiativtagarna kallade nu till möte i Klockargården för lärare och andra från de närmaste byarna, där man betonade vikten av att bevara det svenska språket och nationaliteten i Ryssland, en djärv deklaration som ingen dittills vågat göra offentligt. Inte oväntat började de ryska myndigheterna genom guvernören intressera sig för saken,

polisen avkrävde Nymann och Pöhl personuppgifter och det begärdes att de omedelbart skulle insända förslag till stadgar med bibliotekets syfte och organisation – på ryska.

Nästan ett år senare, nyåret 1902, kom besked från guvernören att initiativtagarna fick öppna sock-enbibliotek, men ingen bok fick utlånas innan bokförteckningen godkännts av den lokale ryske folkskoleinspektören. Johan hastade nu till Hapsal med en lista på ungefär 200 böcker som man fått till biblioteket och åter blev det att vänta. Folkskoleinspektören vågade inte fatta ett sådant viktigt beslut själv utan tillfrågade kuratorn i Riga, guvernementets högsta skolmyndighet. Under väntan lånades det ut böcker från Klockargården, vilket var att ta en stor risk, även om låntagarna var pålitliga. Folkskoleinspektören misstänkte att låneverksamhet pågick men kunde inte bevisa något. Under tiden inströmmade hela tiden nya böcker från Sverige, samtidigt som man insåg att man måste köpa en del litteratur på ryska och estniska som var föreskriven i estländska lånebibliotek. Nu spred man litteraturen till flera filialer, till Österby,

Pasklep, Höbring och Roslep. Men något tillstånd kom inte.

De enda föreningar som kunde tolereras i tsardömet var nykterhetsföreningar. Sådana hade grundats på flera håll i Estland och nu tänkte sig Nymann och Pöhl att lånebiblioteket skulle kunna accepteras om det var en del av en nykterhetsförening på Nuckö, eftersom det då inte skulle behöva godkännas av skolmyndigheterna utan direkt av den centrala censuren i St Petersburg. Ansökan om tillstånd med stadgeförslag sändes till guvernören i Reval på nyåret 1903.

Nymann och Pöhl hade också planer på att ge ut en svensk kalender för att den vägen sprida kunskaper och skapa samhörighet mellan de olika svenskbygderna. Även detta projekt sjuksattes nu och till allmän förvåning passerade manuskriptet censuren så att den första Kalender eller Almanack för svenskarne i Estland kunde börja spridas under vintern 1903. Den oansenliga skriften var den första estlandssvenska publikationen och kom att få stor betydelse, inte minst genom de små artiklar i folkupplysningens tjänst som framför allt Johan Nymann länge författade till varje årgång. Till den första årgången hade han också skrivit förord, medan Pöhl svarade för själva kalendariet och olika utdrag ur tryckta skrifter till den senare avdelningen. Kalendern fortsatte att utkomma ända till 1940, när det estlandssvenska samhället stod inför sin upplösning. Den första årgången trycktes i Reval i 1000 exemplar. Försäljningen gick trögt, sannolikt fick man kvar en betydande överupplaga och gick dessutom med förlust.

Baron Taube på Rickholz blev mot slutet av 1903 mycket upprörd av Johans kalendertext om est-

landssvenskarna (han hade dock inte läst den själv!), som omtalade deras privilegier i äldre tid och vad de inneburit. Taube menade att detta var fråga om ren uppvigling, och hotade se till att Johan avskedades (baronen var den som styrde kyrka och skola på Nuckö vid denna tid), eftersom texten lett till uppror i Rickull. Bönderna hade, genom att de bortglömda privilegierna nämnades fått anledning att hävda dessa gentemot godsägaren när det gällde arrendenas storlek och dessutom hade en av baronens lador samt en vedstapel bränts upp. Johan fick först bege sig till kyrkoherde Maass som läste upp godsägarens brev och dessutom helt höll med Taube, trots att Johan var hans vän och dessutom svensk lärare. Sedan fick han färdas till Rickholz och lyckades där lugna baronen så att han fick stanna på sin post, på villkor att han inte mer bedrev ”politisk propaganda” och avfattade liknande skrivelser.

I juni 1903 fick man svar på förfrågan om nykterhetsföreningen från guvernören i Reval. Förslaget måste omarbetas, och på nytt godkännas och först till jul 1903 kom det efterlängtade tillståndet för Nuckö nykterhetsförening. Ärendet hade då varit uppe ända hos den ryske inrikesministern i St Petersburg. Nu hade estlandssvenskarna i alla fall en första förening som kunde utgöra grunden för att sprida bilning och kunskap. Annandag jul 1903 konstituerades styrelsen i Klockargården, Pöhl blev ordförande, Johans son Joel sekreterare, Johan kassör och tre andra nucköbor styrelsemedlemmar.

Föreningsaktiviteter inleddes omgående på olika håll i socknen för att skapa samhörighet. Allmänbildningsfrågor och nationella problem diskuterades, man läste upp brev från andra föreningar i Sve-

rige och Johan Vikstens sångkör från Kolanäs uppträdde. Hans Pöhl startade en ”violinkör” som spelade vid möten. Många typer av bidrag inflöt från den svenska nykterhetsrörelsen, från böcker till reda konstanter. Men biblioteket förblev ett bekymmer! Hösten 1904 kallades Nymann till polisen i Hapsal för att redogöra för vilka volymer som fanns i Nuckö sockenbibliotek. Han anklagades för att dels låna ut olovandes samt att en del av böckerna var olovliga, ”rent av riksfientliga”. Johan hävdade att de berörda böckerna hade givits av honom och Pöhl till nykterhetsföreningen och att de inte alls var samhällsskadliga. Polisen behöll dock katalogen tills vidare för fortsatt granskning. Den återlämnades först i april 1905. Då meddelades också att de svenska böckerna inte var tillåtna och inte heller fick användas av nykterhetsföreningen. Johan antecknade bedrövad i sin dagbok att 2000 böcker hopsamlats, till ingen nytta.

År 1905 var dock ett dramatiskt år i tsarväldet. Det totala nederlaget i flottstriden mot Japan vid Tsushima och de oroligheter som följde på detta, inklusive i Estland där många herrgårdar brändes ned av radikala arbetarskaror från städerna. Yttrande-, tryck- och föreningsfrihet utlovades av tsaren i ett manifest på hösten, till Johan Nymanns stora förvåning. Vänner Pöhl, som året innan flyttat till Reval för att ta över som klockare och sjömanshemsföreståndare, dök upp igen i socknen och höll politiska möten. Joel Nyman var entusiastisk, medan Johan förhöll sig mer avvaktande och enligt dagboken var Pöhls tal ”tämlichen rödfärgade”. Johan, som ansåg sig vara liberal, blev illa till mods över vännernas socialrevolutionära åsikter. Han menade, vis av tidigare erfarenheter, att det gällde att vara försiktig och gå långsamt

fram. Vännerna kallade honom godsägarvän, vilket gjorde honom mycket nedstämd, en sinnesstämning som han nog hela livet hade en tendens att falla ned i, t.ex. i samband med kalenderbråket med Taube. Redan våren 1906 tog tsaren tillbaka sina löften och deporterade många radikala till Sibirien. Joel Nyman flyttade nu till Tärna folkskola i Sverige, medan Johan fortsatte sitt liv i Klockargården. Utlåningen av böcker var något som möjliggjorts av manifestet och detta kunde man faktiskt fortsätta med utan risk. Johan slutade dock att skriva dagbok nu, av rädsla för att myndigheterna skulle kunna beslå honom med orätta tankar via dagboken.

Svenska Odlingens Vänner tar form

Nykterhetsföreningen hade varit betydelsefull för nucköborna och svenskheten och efter 1905 års oroligheter blev det trots allt möjligt att bilda andra former av föreningar. 1906 blev det tillåtet att grunda privata skolor med ”folkspråket” som huvudsakligt undervisningsspråk. Esterna bildade nu folkbildningsföreningar och privatskolor. Kyrkoherde Maass på Nuckö tog i början av 1907 initiativ till samtal om en svensk skolförening och några veckor senare utformade han tillsammans med Johan Nymann och godsägaren von Nocks på Paschlep stadgar för en svensk kristlig förening för svenskarna i Ryssland.

Kvällen den första februari, en torsdag, samlades ett fyrtiotal personer från de olika svenska orterna i Estland i Nuckö prästgård, inbjudna av kyrkoherden och von Nocks. Kyrkoherden höll ett anförande där han betonade vikten av att svenskarna skulle väckas till nationellt självmedvetande för att inte uppslukas av esterna och att

inte språket och den nationella kulturen skulle gå förlorade. Han betonade också bristen på ekonomiskt välstånd och den dåliga hygienien bland svenskarna. Medlet skulle vara en sammanslutning för bland annat upprättande av läroanstalter.

Maass hade också ett förslag till grundsats, som säkerligen baserades på vad som dryftats vid de tidigare mötena med Johan Nymann och von Nocks. Inspiration till programmet tycks man ha fått från Jaan Tõnissons estniska Framstegsparti, som ville stoppa förryskningen, införa undervisning på elevernas modersmål, inrätta lantbruksskolor och olika former av yrkesutbildningar. Tõnisson tillhörde också de ledande inom nykterhetsrörelsen, propagerade för införandet av den nordiska folkhögskolan i Estland och tillhörde grundarna av det estniska litteratursällskapet. Alla dessa aktiviteter gav säkert viktiga intryck till gruppen bakom den estlandssvenska kultur- och bildningstanken.

Bland grundsatserna för en sådan förening nämnde kyrkoherden vikten av att befrämja bildning och kultur på kristlig och sedlig grundval och att vidmakthålla det svenska språket och svenska seder. Föreningen skulle uppnå detta genom att *dels* höja religiositeten, moralen och bildningen genom att grunda skolor, inrätta bibliotek, sprida goda böcker och tidskrifter och ordna med lämpliga föredrag, *dels* söka förbättra folkets välstånd genom att undervisa om hushållning, lantbruk och andra näringar, man skulle söka förmedla förvärvskällor och understödja hjälpbehövande. Det var i sanning ett omfattande program! Grundsatserna antogs av mötet och föreningen ansågs därmed vara bildad.

Nu skulle de faktiska stadgarna formuleras inför ett godkännande

från myndigheterna. En kommitté tillsattes av mötet och omfattade hela elva betrodda personer. Kyrkoherdarna Melin (Ormsö), Maass och Gustafsson (Reval) var självskrivna, godsägare von Nocks likaså, sedan kom de estlandssvenska tromännen: Pöhl, Nymann, Stahl, Tomty, Gärdström och Brandt. Nuckö socken stod stark i kommittén, endast Johan Gärdström från Ormsö kom utifrån av de ”profana”. Föreningens namn blev sedan föremål för livlig diskussion. Johan föreslog Svenska Förbundet i Ryssland, Melin Svenska Odlingens Vänner (inspirerat av en sådan förening i Finland). Ursprungligen hade det talats om en kristlig förening, särskilt drev Maass detta, men det ville de flesta mötesdeltagarna inte ha, inklusive Johan Gustafsson. Efter många turer med stadgarna fram och tillbaka till myndigheterna för revision, och där Johan Nymann arbetade med formuleringarna, kom så småningom namnet Svenska Odlingens Vänner att befinnas mest lämpligt, då ju odling kunde tolkas som helt politiskt ofarligt jordbruk! Den 13 oktober 1908 godkände guvernör Korostovetz i Reval föreningen, efter att ha beslutat att den endast kunde omfatta guvernementet Estland, d.v.s. Gammalsvenskby och Runö (i Livland) kunde inte ingå.

Sedan dröjde det en tid tills ett nytt möte kunde organiseras. Denna konstituerande sammankomst kallades till Bysholms herrgård vid Nuckö, som man fått tillstånd av godsägare Ungern Sternberg att utnyttja. Fredagen den 6 februari infann sig ett åttiotial representanter för bygderna Nuckö, Ormsö, Rågö och Reval i Byholm. Stadgarna godkändes och det blev möjligt att bli medlem. Förutom stadgekommittén anmälde sig 47 personer, inom kort hade man uppnått ett par hundra, inklusive en del balttyskar,

riks- och finlandssvenskar. Sådana höga medlemstal som SOV haft i modern tid förblev en illusion.

Mötet beslöt att organisera sig med en centralstyrelse, där alla lokala styrelsemedlemmar ingick, och ett antal lokalavdelningar för de fyra representerade bygder. Johan Nymann och sonen Joel valdes till lokalstyrelsen i Nuckö tillsammans med Maass, von Nocks, läraren Nikolaus Blees och två bönder. Centralstyrelsen fick säte i Reval och man valde som föreningens förste ordförande finlandssvenske kyrkoherden i St Mikael, Johan Gustafsson. Hans Pöhl blev sekreterare och konsul Gahlnbäck i Reval kassör. Man kan ana att Johan nu kom litet på mellanhand, ville han nöja sig med det lokala arbetet eller var det så att stormännen från Reval tog över? Johan hade slutat föra sin dagbok och något svar gives icke. Kanske var det så att han tyckte sig ha uppnått sina mål och kunde fortsätta sitt vanliga värv för nucköborna? Han hade ju nu uppnått 50 års ålder, livets middagshöjd vid denna tid.

I de bevarade protokollen från lokalavdelningen på Nuckö är det andra som driver de viktiga frågorna, huvudsakligen inriktade på jordbrukets främjande, ett estlandssvenskt mejeri, anskaffande av en avelstjur, rådgivare i jordbruket, bildningen och, kanske viktigast, grundandet av nya skolor. Odensholm hade inte haft någon lärare sedan Johan försvann till fastlandet 1893, där öppnades skolan igen i november 1909, i Korkis, där svenskan var på väg att helt försvinna, byggdes en ny skola och Nikolaus Blees blev den förste läraren, avlönad av föreningen.

Åren går

Johans familj hade under åren vuxit, ytterligare två söner hade

tillkommit, Arvid (f 1895) och Erik (f.1902), medan älsklingsbarnet Olga fanns i sin grav på Odensholm. Hustru Tio ansvarade för både hushållet och jordbruksarbetet, med hjälp av söner, piga och dräng, egen häst och ox. Johan hjälpte till i mån av lust och ork, rätt ofta kände han sig klen när det kom till fysiskt arbete. Däremot var han ganska intresserad av att hemmavid brygga vad han benämnde ”s.k. öl”, vilket han också var erkänt duktig på. De många besökarna bidrog säkerligen starkt till konsumtionen. Annars var kammarens studier och korrespondens med de många olika kontakter han fått genom åren i Sverige och Finland, skolundervisningen och flödet av vänner och bekanta genom Klockargården det som nu fyllde hans dagar.

Första världskrigets utbrott innebar att Svenska Odlingens Vänners verksamhet mer eller mindre tvingades upphöra enligt centrala dekret. Skolundervisningen på Odensholm hade 1912 avstannat av medelsbrist, skolhuset var nu också så förfallet att det skulle bli nödvändigt att bygga nytt. Först 1919, efter Estlands självständighet, kunde skolan öppna på ön. Självständigheten innebar många förändringar. Svenskarna bildade eget politiskt parti till Lantdagen och en egen veckotidning, Kustbon, började komma ut 1918. Johan var med i den första redaktionen tillsammans med äldste sonen, som kom att bli den flitigaste skribenten av dem. Johan satte dock den prägel som fortsatt in i våra dagar genom att skriva på nuckömål under signaturen Irjas Jocke för att betona vikten av att bevara och använda hemspråket. Hans Pöhl blev minister för estlandssvenskarna under ett år, en svensk folksekreterare tillsattes. Behovet av vidare utbildning för folkgruppen aktualiserades åter. Den nordiska folkhögsko-

leformen hade man ju diskuterat länge och nu fanns det möjlighet att förverkliga denna plan. Pådrivande var kanske främst Johans son Joel, nu lärare på Ormsö, och folksekreteraren Nikloaus Blees. Hösten 1920 öppnades Birkas Folkhög- och Lantmannaskola under ledning av den rikssvenske läraren Kaleb Andersson. Han hade lett de estlandssvenska lärarnas sommarkurs i Uppsala tidigare detta år, där också Johan deltog. Finansieringen kom huvudsakligen från Sverige. Vid invigningen ledde den unisona sången av Johan Nymann. Birkas kom nu att bli ett bildningscentrum för hela svenskbygden, inte bara för eleverna utan också för skollärarna, som ofta fotograferades när det hölls fortbildningskurser och konferenser i folkhögskolan. Johan intar vanligen en central plats på dessa bilder. Han hade blivit ålderman inom det estlandssvenska utbildningsväsendet.

För Johans del var 1920 annars ett besvärligt år. I november brann Klockargården, bostadsdelen gick dock att återställa men det gick bara att hålla skola i den tidigare sovkvammar, där endast barnen från Gutanäs fick rum. Barnen från Harga fick åter gå i skolan i Paschlep. Efter ett halvår hade skolavdelningen återuppbyggts, men så illa att länskolnämnden stängde den av hälsoskäl i februari 1922. I avvaktan på en ny skola fick man dock tillstånd att fortsätta tills Bysholms herrgård kunde övertas av kommunen och bli skola 1924. Johan hade nu hunnit bli 65 år och överlämnade ganska snart lärarbefattningen till Alexander Samberg från Korkis, men fortsatte som klockare ännu en tid.

Sonen Arvid, nu också lärare, vid denna tid i SOV-skolan i Korkis, blev änklings sent 1919 när hans hustru hastigt avled. Halvårsgamla

sonen Elmar kom efter hand alltmer att vistas hos farföräldrarna i Klockargården, som han närmast kom att betrakta som sina verkliga föräldrar. Med tiden blev han så pass duktig på att spela orgel att han kunde vikariera i kyrkan för farfar och senare för sin farbror Axel, som kom att efterträda Johan på klockarbefattningen och som brukare av Hansasgården. Nuckö socken låg så mycket efter med lönen till Johan att man i samband med jordreformen 1919 fick lov att avträda denna i Gutanäs liggande mark till sin klockare. Johans olyckor på ålderns höst fortsatte med att yngste sonen Erik avled 1924, bara 22 år gammal.

Johan Nymann hann vara med om invigningen av det svenska gymnasiet i Hapsal, 1931, som sonen Joel stridit hårt för, och kunde även skicka sonsonen Elmar dit till den andra årskullen 1932. Man kan misstänka att det inte skedde utan en viss stolthet för den enkle bakommanpojken från Klottorp Irjasa. Den 28 oktober 1933 avled Johan i sitt hem i Klockargården på Nuckö, 74 år gammal. Han begravdes vid sonen Eriks sida på Nuckö nya kyrkogård, där också Tio fick vila ett decennium senare.

Källor: Johan Nymanns dagböcker 1880-1906, Elmar Nymans artiklar i Kustbon om farfadern, samtal om Johan Nymann med sonsonen Elmar under åren 1990-2008, bland annat på plats på Nuckö och i Klottorp. Vidare Viktor Amans stora volym En bok om Estlands svenskar 4 (Stockholm 1992) och samlingsvolymen Hans Pöhl - Estlandssvenskarnas hövding (red S. Salin, Sthlm 2010).

Johan Nymann

1859–1933

võitlus eestirootsluse eest

Göran Hoppe

Kodukülas

On eestirootslasi, kes tähendavad selle rahvusgrupi jaoks enam kui teised. Nende hulka kuulub kahtlemata Johan Nymann. Ta sündis 1859. aastal Suur-Nõmmküla Irijase talus, Noarootsi kihelkonna mandriosas, mida varem kutsuti *Eylandiks*. Tol ajal oli Irijase talu jagatud kahe perekonna vahel. Johan kuulus „Gustasa”-poolele, kus tema isa Christian Christanson Nyman oli noorema venna staatuses, keda kutsuti ka nimega *bakomman* (vabadikust vaesem kategooria – tlk.). Ehkki Johan oli pere esimene laps, mingit talu osa ta pärida ei saanud, see õigus oli tema onu Gustafi lastel.

Tegelikult polnud Johani sündimise ajal pärimisõigust kellelgi, sest talu jäi veel ligi 40 aastaks mõisnik Taube omandusse, kes elas kaugel Riguldi mõisas. Suur-Nõmmküla oli alates 17. sajandist kuulunud Nõmmküla mõisale, kuid pärast mõisaomanike Fersenite tütre ning Riguldi mõisa omaniku Taube abiellumist 1815. aasta paiku langes üks Fersenite suurematest mõisatest, Nõmmküla nende ühiste laste kätte. Nõmmküla mõisa igapäevane ülevaatamine toimus tavaliselt valitseja ja kupja abil, kes kasutas üht küla taludest, kuid vastutas ka küla ja mõisa maade harimise eest. Kupja ametikoht liikus Nõmmküla usaldusväärsemate talupoegade vahel. Peale valitseja elasid mõisas tihti ka vallalised aadlidaamid ja teised omaksed, keda Riguldi parun eelistas hoida

käeulatuses. Mõisa juures oli ka suur laut, kaunis aed, suur tall ja teised kõrvalhooned.

Nymannite perekonna ajalugu on kirikuraamatute ja teiste arhiividokumentide abil jälgitav kuni 17. sajandi keskpaigani, säilinud vakuraamatute (mõisates alates 16. sajandist koostatud talupoegade ja talude nimekirjade) abil ehk veelgi kaugemale. Nagu mitmed teised Suur-Nõmmküla perekonnad, pärines Nymannide perekond Lucasest, külas 17. sajandi keskpaigas elanud talupojast. Johan Nymanni esivanemad töötasid talus, abiellusid Nõmmküla või mõne naaberküla naistega ja maeti Sutlepa kabeli juures olevale surnuaiale. Johani ema Mari oli pärit Suur-Nõmmküla Hermase talust, kus elasid Nymannite lähedased sugulased, perekond Krusman.



Johan Nymann perekonnaga, u. 1904. Vasakult Axel, Johan, Joel, Tio, Erik ja Arvid Nyman(n).

Igatsus hariduse järele

Johan veetis oma nooremad eluaastad talus, osales varakult põllumajandus- ja muudel ühe tollase Suur-Nõmmküla talu juurde kuuluvatel töödel ning tegi igal aastal läbi kihelkonna vaimuliku korraldatavad kodukatsumised. Koguduse- raamatu järgi otsustades tundub, et kõik kulges päris hästi. Johan ise on oma lapsepõlve kohta kirjutanud, et ta oli kohutavalt teadmisjanuline. Tol ajal Aulepas tegutsenud kool oli vaid 11–14-aastastele lastele, keda õpetas üks õpetaja, Gustav Umda, kes oli õppinud Kuuda seminaris. Johan, kes teadis kuueaastaselt Väikese katekismuse pikki lõike ja lauluraamatut peast, oli kärsitu ja soovis enam. Igal koolipäeval küsis oma vanematelt külakaaslastelt, mida nad sel päeval õppisid ja kuulsid. Ta palus oma vanemaid, et teda õpetataks ka kirjutama, mistõttu mõisa aednikul kästi tema

jaoks paberile panna suured ja väikesed kirjatähed. Nüüd algasid praktilised kirjaharjutused kõikjal, kuhu ta ligi pääses. Voodipeatsed ja ukSED soditi kirjutusvahendina kasutatud sõetükkidega täis. Hiljem tuli tal mõte kraapida tähed ühe luisu abil teisele, seejärel need kustutada ja kirjutada uuesti.

Ja kui mõni aasta hiljem saabus Johanil endal aeg kooli minna, mis selleks ajaks oli üle viidud Sutleppa, oskas ta peaaegu kõike, mida seal õpetati, isegi väikseid kirjatähti kirjutada. Teisel kooliaastal nimetas õpetaja ta priimuseks, kooli parimaks ja kui õpetaja ise ei saanud, andis Johan tema eest ka tunde. Pärast tavapäraselt kolmeaastast kooliskäimist sai Johan loa veel ühe aasta jätkata.

17-aastaselt lõpetas ta Noarootsi kirikus leeri, kuid selleks ajaks oli ta end Suur-Nõmmküla elust juba lahti rebinud. Nagu tema perekond hiljem rääkis, olid tema põllumehevõimed üpris mõõdukad. Johanil oli mitmeid nooremaid õdesid-vendi, ühtekokku kuus, üks vend suri juba aastasena, kuid kolm venda ja kaks õde jäid tallu alles.

Õpetajate seminar

1873. aastal saatis Evangeelne Isamaa Sihtasutus Eestimaa rootslaste aladele, mis olla nii usu kui hariduse vallas mahajäänud, mõned misjonärid. Tegelikult olid need misjonärid ette valmistatud saatmiseks kusagile kaugele Aafrikasse, kuid nüüd anti neile tööväli hoopis teisel pool Läänemerd. Üks misjonäridest, T. E. Thorén saadeti Noarootsi kihelkonda ja majutati ühte Paslepa mõisa juures asuvasse hoonesse, kus tema ülesandeks sai juhtida rannarootslaste õpetajate seminari, et tõsta sel moel, kui uued õpetajad rahvakoolidesse jõuavad, rahva haridustaset. Kõike seda korraldas

Noarootsi pastor Girgensohn, kes kutsus igast rootsikeelsest kogudusest seminari noori mehi õpetajaks õppima. Kutset tundis vaid üheksa noorukit – kolm Noarootsist, kolm Vihterpalust ja kolm Vormsist, pluss 14-aastane Johan Nymann! Perekonnal õnnestus veenda oma pead, Gustaf Christianson Nymanit tasuma Johani kolmeaastase õpetajakoolituse kulud ja olles omandanud oma aja kohta juba põhjaliku põhihariduse, polnud ta teistest, tunduvalt vanematest õpilastest sugugi kehvemas seisus.

Seminar sai omale ka abiõpetaja, kelleks oli Noarootsi köster A. Vestersten, ning seejärel eesti, saksa ja vene keele õpetaja – Nii-bist pärit J. Kuuskmanni. Küllap oskas noor Johan veidi ka eesti keelt, kuna tema koduküla asus tollasel keelepiiril ning osa Suur-Nõmmküla talupoegadest – need kes elasid ida pool suurte soode ääres hajataludes – olid üle läinud eesti keelele. Tema ise on kirjutanud, et ei ammutanud Thorénilt mitte ainult haridust, vaid ka sügavat kristlust, mis oli tema tulevase tegevuse seisukohalt väga tähtis. „Mind päästis üksnes Jumala arm“, kirjutas ta hiljem.

Pärast õpetajaeksami sooritamist 1876. aasta hilissügisel veeretask ta mõtteid astuda Rootsi Johan-nelundi misjoniseminari, et siis misjonärina „paganaid päästma“ minna. Kuid Thoréni käe all ka tegi Johan oma täiendava eneseharimisaasta ka Paslepa seminaris. Evangeelne Isamaa Sihtasutus eraldas noore Nymanni kulude katteks 100 krooni. Nagu kirjasõnas seisab, võinuks ta iseenesest misjoniseminari küll astuda, kuid siiski arvati, et on parem, kui ta jääb kodumaale, kuna nooruk võis sattuda paljude valeõpetuste küüsi – tollases Rootsis hakkasid võrseid ajama uued vabakiriklikud liikumised.

Nõnda jäi Johan Thoréni juurde. 1877. aasta alguses saabus Pasleppa uus pesakond tulevase õpetajaid, keda tal tuli koguni õpetama hakata. Lisaks andis ta koos Thoréniga suuremal või vähemal määral eratunde ja õppis Kuuskmanni juures ka teisi keeli.

Johanist saab õpetaja

1877. aasta suvevaheajal sai ta Thorénilt ülesande sorteerida seminari raamatuid, mis tähendas ka nende lugemist, ta hakkas tegelema arvutusõpikuga, mille Kuuskmann oli saanud Kuuda seminarist ning oli mõnda aega ka kodus Suur-Nõmmkülas ja aitas heina teha. Kuid seal teda ei vajatud, talus oli töökäsi piisavalt. Saamatuse tõttu praktilistes asjades tundis ta end võib-olla üleliigsena. Õnneks vabanes sel sügisel Paslepa kooli õpetajakoht ja oktoobris kolis noor, 18-aastane Johan sealsesse korterisse alustama õpetajatööd rannarootsi lastega. Tegemist oli 50 kooliealise (11–14 aastase) lapsega ning umbes 30 õpilasega, kes käisid laupäeviti „ühapäevakoolis“. Need olid lapsed, kes olid rahvakooli lõpetanud ja valmistasid leeri minekuks ning pidid seetõttu, oma teadmiste säilitamiseks veel kaks kuni neli aastat koolis käima. Suure lastehulga ja kitsaste ruumide tõttu kaebas Johan halva õhu üle ja tundis end koguni põdurana, hiljem hakkaski tema elu kujundama teatud raskemeelsus. Ent pastor Girgensohn oli kevadise lõpetamise ajal kooli tulemustega rahul. Kool oli kakskeelne ja jagatud rootsi ja eesti klassiks. Kuna klassiruumi ja õpetajaid oli vaid üks, pandi teine klass ajal, kui õpetaja ühe klassiga tegeles, kirjutama või oli vaba. See tekitas klassitoas suurt segadust, nähtavasti kõva lärmi ja häiris kõvasti. Palk oli 100 rubla aastas pluss väike, 15 rubla väärt heinamaatükk kooli kõrval

(Thorén sai misjonärina 400 rubla aastas!). Vallast (*välde*) palga kättesaamisega oli siiski probleeme, Johanil tuli eluga toime tulekuks võlgu võtta ja täispalka ta Paslepa ei saanudki. Vabadel hetkedel luges ta seminarist saadud rootsi- ja eestikeelseid ajalehti, suhtles sealsete uute õpilastega ja pühendus vahepeal raamatukõitmisele. Selle käsitööga tegeles Kuuskmann ja Johanil lubati tema tööriistu laenata. Nii möödusid aastad 1878 ja 1879, teine õpetajate lend lahkus seminarist 1879. aasta lõpus.

Paslepa seminari juhataja

1880. aasta alguses võeti vastu kolmas pesakond tulevase õpetajaid, kuid nüüd olid koolivõimud otsustanud, et rootsikeelseid õpetajaid rohkem ei koolitata. Nende vajadus arvati olevat kahe esimese lennuga kaetud. Selle asemel võeti vastu eestlastest seminaristid, mis tekitas probleeme. Thorén kõneles vaid rootsi keelt, kuid nüüd tuli

tal äkitselt eesti keeles õpetama hakata, millega ta hakkama ei saanud ja tal tekkisid mitmesugused terviseprobleemid. Appi saadeti Kuuskmann, samuti endine õpilane Jaan Liewoh, kes pidi Thoréni eesti keelega abistama. Õpetamisega tekkis raskusi ka Kuuskmannil. Nüüd palus mures koolivalitsus kooli juhtima Johan Nymanni, pakkudes aastapalgaks 200 rubla. Lõpuks pidaski Johan seminari Liewoh' abiga, kuna Thorén sõitis 1881. aasta kevadel, pärast enam-vähem poolt aastat haigeveodis olemist Rootsi tervist parandama. Paremaks ei läinud ka Kuuskmanni tervis ja tema lahkus Paslepast 1880. aastal. Noor Nymann seati raskete katsumuste ette – 21-aasta vanuselt õpetajate seminari eest vastutama. Kõigele lisaks sattus ta pastor Girgensohni ebasoosingusse, kuna oli kirjutanud artikli Rootsi vabakiriklikku ajalehte Hemlandsvännen, mille sisu ei ühtinud pastori Jumalakäsitusega. Pastor keelas Johanil seminaristidele katekismust õpetamast ja Jo-

han lubas selliseid artikleid rohkem mitte avaldada. Sündmusterohke aasta sisaldas ka abiellumist eakaaslase Tio Engbuskiga Sutlepast.

Kaugel Osmussaarel

Kolmas õpetajate lend lahkus seminarist 1882. aastal. Sama aasta suvel sündis perekond Nymannite esimene poeg Joel. Pärast kolmanda lennu lõpetamist seminaris suleti ja Johanil tuli uut tööd otsima hakata. Seda pakuti Noarootsi kihelkonnas, kaugel Osmussaarel, kus kooli ehitamiseks kunagi raha ei olnud ja kus laste õpetamine piirdus leeritundide ja koduõpetusega. 1883. aastal otsustas Noarootsi pastor Girgensohn olukorda parandada ja taotles Tallinna abikassast vahendeid, et ehitada saarele koolimaja ja maksta aastaks palgatud õpetajale töötasu. Raha eraldatigi ja saare ainsa küla (Bien) lähedale ehitati väike koolimaja. Johan Nymann küsis pakkumise kohta koolivalitsusest järele ja oli ka kuulnud saareelanike soovist teda oma õpetajaks saada. Nii võttis ta pakkumise, mille hulka kuulus tasuta korter koolimajas koos küttepudega, kartulimaa kasutamise õigus, heinamaa, millest piisas ühele lehmale ja paarile lambale ning aastapalk 100 rubla (pool seminari omast), vastu. Saareelanikud olid abivalmis, kündsid kartulimaa üles ja aitasid Nymanni heinamaaks (Nimannsvalln) ristitud heinamaal heina teha.

Oktoobris kolis perekond saarele ja novembris algas õppetöö. Lisaks koolitööle pidas õpetaja pühapäeviti ka Jeesuse kabelis jutlust (koguduse vaimulik käis Osmussaarel vaid kord aastas, suviti, mil talitas paari päevaga ristimised, laulatused ja matused). Varem oli jutlustajaks olnud mõni saare talupoegadest, kuid Johani

Seisavad vasakult: Johan Palmkron, Vihterpalu; Mats Schöenberg, Spithami; Johan Lindström, Borrby; Kristjan Engbusk, Sutlepa; Tomas Ruderström, Vihterpalu; Johan Leht mets, Vihterpalu; Johan Dans, Suur-Nõmmküla. Istuvad vasakult: Johan Hammerman, Kersleti; Thure Emanuel Thorén, seminari õpetaja; Johan Lindström, Kersleti.

Ees seisab Johan Nymann, Suur-Nõmmküla.



saabumisega paistis koguduse elu elavnevat. Pühapäeva pärastlõunati ei loetud enam mitte ainult katekismusest palvusi ega lauldud psalme, Johan pidas tõelist jutlust ja mängis vastotetud orelit.

Talvisel ajal pidas ta ka kolmapäeva õhtuti palvetundi, seda sageli koolis, kuna kabelis oli liiga külm. Esmapäeva õhtuti oli usklike meeste piibliklass. Johan pidas koolitööd kergeks, kuna lapsi oli vähe – vaid kümme, vanuses 11–14 aastat. Seetõttu võis ta tavalisel nädalapäeval tegeleda nendega, kes olid kooli juba lõpetanud ja ootasid leeri, ning aidata ka alaealisi koolilapsi alates kaheksandast eluaastast, andes neile koduülesandeid ja kontrollides nende teadmisi üle nädala. Osmussaarel veedetud aastaid sai kokku üheksa, seal oldud aja kohta arvas Johan hiljem, et võib-olla olid need tema elu parimad. Ta püüdis palju kala, turska, lesta, kilu, „räime” ja siiga, müüs osa kalu ära, luges palju ja hakkas tõsiselt mõtlema Eestimaa rootslaste olukorra parandamise peale. Probleem oli muidugi selles, et saarel elati täiesti eraldatult ja võõraid kohati harva. Vaatamata tulusale kalapüügile tekitas raskusi ka närune palk. 1886. aastal sai Johan võimaluse tõlkida eesti keelde Rootsi usuraamatuid ja teenis paari aastaga 150 rubla. 40 rubla eest osteti õmblusmasin, millel ta naine hakkas saare meeste riideid õmblema ja aitas sellega ka sissetulekut teenida. Koos tursapüügiga, mis andis 20 rubla aastas ja 25 rublaga, mis laekus igal aastal EFS-ist (Evangeelsest Isamaa Sihtasutusest), paistis elu veidi helgema, ehkki teine laps, väike Olga suri saarel juba kaheaastasena ja maeti ka sinna, Jeesuse kabeli surnuaeda. Aasta hiljem oli tema isal raha osta hauale rist, arvatavasti rauast. Lõpupoole sündis Osmussaarel ka poeg Axel.

Noarootsi köster

1893. aastal vabanes köstri ja ühtlasi köstritalus tegutseva kooli õpetaja koht. Pärast ametisse valimist loobus Johan Nymann Osmussaare üksildusest ja asus elama Noarootsi keskele, keset inimesi. Ühes sellega hakkas tema tegevus rahvusgrupi heaks, millele ta oli kindlasti mõelnud palju kordi varemgi, elavnema ja tunduvalt laienema. Järgneva 30 aasta jooksul pandi alus eestirootslastele kui koondunud vähemusele koos hääleõiguse, haridusvõimaluste ja kaugete asualade vahelise koostööga. Nende muutuste keskel seisis Johan Nymann, kellega peagi ühines tema noor õpetajast kolleeg ja sõber Hans Pöhl, kes pärines samuti Suur-Nõmmkülast, kuid õppis eesti keeles Haapsalus. 1893. aasta detsembris kirjutas Johan oma päevikusse: „Siin käib võõraid sisse ja välja nii et pühapäeviti lugemiseks aega ei ole”. Mööda käis kaupmehi, Haapsallu minevaid ja Haapsalust tulevaid rändajaid, kes võtsid Österbys paadi või sõitsid üle jää, ja siis kõik kohalikud, keda õpetatud köster ühel või teisel moel aitas. Osmussaarel oli kindlasti rahulik! Arusaadav, et kui mõni osmusaarlane teel pastori juurde või Haapsallu möödaminnes läbi astus, oli külastajaks armas. Sageli jädi Köstritalu ka ööbima. Kõige tuttavam oli just Markside perekond.

1893. aastal kirjutab Johan, et tema juures käis üks „poiss” (Pöhl oli siis 17-aastane), Hans Pöhl Aulepast (Pöhli kodu Petorsa asus Aulepa ja Suur-Nõmmküla piiril), kes pidi pastor Girgensohni käsul rootsi keelt õppima. Pöhl soovis saada Österby kooli õpetajaks, kust Jaan Liewoh oli lahkunud ja läinud Hiiumaale. Hans Pöhl jäi Köstritalu sügiseni, kuni ta Österbys tööle asus, õppis Johanilt rootsi keelt (tõenäoliselt riigirootsi

keelt, kodus rääkis Johan arvata-vasti noarootsi murret), usuõpetust ja ortograafiat (õigekirja). Tasuks õpetamise eest pidi Pöhl töötama kooliõpetaja põllul.

Noarootsis oli kool ka tunduvalt elavam. Johan kurdab ühepäevaõpilaste, eriti „eesti poiste” üle, kes tulid laupäeviti, ja kes olid siis 15-aastased ja vanemad. Paljud tavalistest koolilastest ööbisid köstritalus nädalaid, maja oli üpris suur ja seal oli nii koolisaal kui ka laste ööbimisruumid. Kuid hoone kvaliteet nähtavasti suurem asi ei olnud, esimesel aasta ajas ahi ühel ööl sisse vingugaasi, mistõttu kogu perekond tundis end terve ööpäeva halvasti. Õpilastel polnud korralikku välikäimlat, kuid pärast seda, kui vallavanem asjast koolivalitsusse teatas, lahendati see küsimus kiiresti ära.

Rahvusliku ärkamise algus

Üheks nuhtluseks Johan Nymannile ja paljudele teiste õpetajatele oli Peterburist 1897. aastal seoses venestamisega (mis põhjustas keisririigi teistes rahvusgruppides peagi rahvusliku liikumise) tulnud käsk viia õppetöö üle vene keelele ja nõuda õpetajatelt vene keele valdamist. Nüüd hakkasid mitmed Thoréni seminaris õppinud õpetajad töölt lahkuma, soovimata uue õppekavaga jätkata, kuid Johan käis sama aasta suvel, ehkki päevikus selle üle kõvasti nurisedes, Haapsalus oma kursusel ära, lõpetades rahuldava tulemusega. Venelasest koolide inspektor rõhutas lõpetamise ajal, et vene keele õpetamisel ei tohi mitte mingil juhul kasutada emakeelt (rootsi keelt), vaid kirjeldada eri tekstide sisu žestide ja viibetega – pole siis ime, et õpetajatele see ei meeldinud! Usutavasti oli see üks põhjustest, miks Johan Nymann hakkas oma

mõtteid Eesti rootslaste asualade kultuurilise edendamise kohta tõsiselt ellu viima. Esimene samm oli katse asutada Noarootsi kihelkonnaraamatukogu. Johan, nagu ka tema sõber Hans Pöhl olid Rootsi kihelkonnaraamatukogude tegevusega pärast 1842. aasta rahvakoolide reformi kursis. 1900. aasta kevadel otsustati idee ellu viia.

1900. aasta suvel tuli Höbringist pärit Jakob Blees Uppsalast oma teoloogiaõpingutelt suvevaheajale. Temaga oli kaasas õpingukaaslane Gideon Danell, kes soovis uurida Noarootsi murret. Hiljem toetas Danell rannarootsi kultuuri kogu elu, ka pärast Noarootsi keele alase doktoritöö kaitsmist 1903. aastal. Külalised omakorda levitasid Rootsis informatsiooni Eesti rootslaste kohta eesmärgiga asutada Noarootsis raamatukogu. 1901. aasta talvel pöördusid Rootsi avalikkuse poole ka härrad Pöhl ja Nymann, Johan artikli kaudu ajalehes *Aftonbladet* ja Pöhl üleskutsega päevapressis. Nüüd kutsusid eestvedajad lähemate külade õpetajad ja teised köstritallu koosolekule, millel rõhutati rootsi keele ja rahvuse säilitamise tähtsust Venemaal. See oli julge deklaratsioon, mida avalikult esitada polnud seni sõandanud keegi. Ootuspäraselt hakkasid Vene võimud kubeneri isikus asja vastu huvi tundma, politsei nõudis Nymannilt ja Pöhlilt välja inimeste nimed ja neil kästi viivitamatult saata ka põhikirja kavand koos raamatukogu eesmärgi ja korraldusega – vene keeles. Peaaegu aasta hiljem, 1902. aasta alguses saabus kubernerilt teade, et kihelkonnaraamatukogu võib küll avada, kuid et ühtki raamatut ei tohi välja laenutada enne, kui kohalik vene rahvakoolide inspektor on raamatute nimekirja heaks kiitnud. Nüüd kiirustas Johan koos umbes 200 kokkukogutud raamatust koosneva nimekirjaga Haapsallu

ja taas tuli oodata. Rahvakoolide inspektor ei sõandanud sellist tähtsat otsust ise langetada ja küsis Riias tegutsevalt kuraatorilt, kubermangu kõrgeimalt koolivõimult nõu. Ootamise ajal laenati köstritalust raamatuid välja, mis oli väga riskantne, ehkki raamatud laenutati usaldusväärsetele isikutele. Rahvakoolide inspektor kahtlustas küll raamatute laenutamist, kuid ei suutnud midagi tõestada. Vahepeal saabus raamatuid Rootsist pidevalt juurde, samas saadi aru, et osa kirjandust tuleb osta vene ja eestikeelsena, see oli Eestimaa laenuraamatukogudele ette kirjutatud. Nüüd saadeti raamatud laiali osakondadesse – Österbyse, Pasleppa, Höbringisse ja Roosleppa. Kuid luba ei tulnud.

Ainsad ühingud, mille tegevus oli tsaaririigis lubatud, olid karskusseltsid. Neid oldi asutatud siin-seal Eestimaal ja nüüd arvasid Nymann ja Pöhl, et ekki lubatakse laenuraamatukogul tegutseda Noarootsi karskusseltsi osana, kuna sel juhul ei peaks raamatukogu asutamise luba tulema mitte koolivõimudelt, vaid otse Peterburi kesksensuurist. 1903. aasta alguses saadeti loataotlus koos põhikirja kavandiga Tallinna kubernerile.

Nymannil ja Pöhlil oli ka plaan anda välja rootsikeelne kalender, et levitada sel moel teadmisi ja kujundada erinevate rannarootsi alade vahel ühtsustunne. Nüüd lasti seegi projekt käiku. Osaliste suureks üllatuseks läks visand tsensuurist läbi ning 1903. aasta talvel võis levitada hakata esimest Kalendrit ehk Almanahhi Eestimaa Rootslastele. Tagasihoidliku trükise näol oli tegemist esimese eestirootslaste väljaandega ja muuhulgas väikeste rahvalgustuslike artiklite läbi, mida Johan Nymann iga aastakäigu jaoks kirjutas, oli sellel suur tähtsus. Esimesse numbrisse kirju-

tas ta ka eessõna, Pöhl vastutas kalendriosa ning sinna minevate lõikude eest, mis võeti trükitud väljaannetest. Kalender ilmus kuni 1940. aastani, kui eestirootslaste kogukond lähenes oma eksistentsi lõpule. Esimene aastakäik trükiti Tallinnas 1000 eksemplaris. Müük kulges loiult ja kahjumiga, tõenäoliselt jäi märkimisväärne lisatiraaž müümata.

Riguldi parun Taube oli 1903. aasta lõpus väga ärritatud Johani kalendritekstist, milles kirjeldati rannarootslaste privileege vanel ajal ja nende sisu (ta polnud seda siiski ise lugenud!). Taube arvates oli tegemist puhtakujulise ässitustööga ja ta ähvardas teha kõik selleks, et Johan ametist lahti lastaks (parun juhtis tolle aja Noarootsi kiriku- ja koolielu), kuna tekst põhjustas Riguldis rahutusi. Ununenud eesõiguste kirjeldamine oli andnud talupoegadele põhjust kaitsta oma õigusi rendisuuruse küsimuses ja lisaks oli maha põletatud üks paruni heinaküünidest ja üks puuriit. Johanil tuli kõigepealt minna kirikuõpetaja Maassi juurde, kes luges mõisniku kirja ette ja oli Taubega igati nõus, ehkki Johan oli tema sõber ja pealegi rootsi keele õpetaja. Seejärel tuli tal sõita Riguldisse, kus suutis paruni maha rahustada ja jäi ametisse edasi tingimusel, et loobub „poliitilisest propagandast” ja sarnaseid kirjatükke rohkem ei kirjuta.

1903. aasta juunis saadi Tallinna kubernerilt vastus karskusseltsi kohta. Kavand tuli ümber teha ja uuesti heaks kiita ja igatsetud luba saabus Noarootsi karskusseltsile alles 1903. aasta jõuludeks. Küsimus oli otsustamiseks saadetud Peterburgi, Vene siseministri enda kätte. Nüüd oli rannarootslastel vähemalt olemas esimene ühing, mille abil haridust ja teadmisi levitada. 1903. aasta teisel jõulupühal

asutati köstritalus ühingu juhatus, selle esimeheks sai Pöhl, sekretäriks Johani poeg Joel, laekuriks Johan ja juhatuse liikmeteks veel kolm noarootslast.

Ühtsustunde loomiseks asus ühing kihelkonna eri osades kohe tegutsema. Arutati üldisi hariduslikke ja rahvuslikke küsimusi, loeti ette kirju teistelt Rootsi ühingutelt ja esines Johan Viksteni laulukoor Kulanist. Hans Pöhl asutas „viulikoori”, kes mängis koosolekutel. Mitmekülgset abi raamatutest sularahani laekus Rootsi karskusliikumisel. Kuid raamatukogu küsimus tegi endiselt muret! 1904. aasta sügisel kutsuti Nymann Haapsallu politseisse aru andma Noarootsi kihelkonnaraamatukogus olevate raamatute kohta. Teda süüdistati nende lubamatus väljalaenutamises ning selles, et osa raamatuid olid ebaseaduslikud, „koguni riigivastased”. Johan väitis, et nimetatud raamatud oli karskusselts saanud temalt endalt ja Pöhlilt ja et need olid ühiskonnale täiesti ohutud. Politsei jättis kataloogi edasiseks uurimiseks siiski enda kätte. See tagastati alles 1905. aasta aprillis. Siis teatati ka seda, et rootsikeelsed raamatud on lubamatud ja neid ei tohi kasutada isegi mitte karskusseltsis. Johan märkis kurvalt oma päevikus, et 2000 raamatut on kasutult kokku kogutud.

1905. aasta oli tsaaririigis siiski dramaatiline. Täielik lüüasaamine Tsushima merelahingus Jaapani vastu ja sellele järgnenud rahutused, sh ka Eestimaal, kus linnadest tulnud radikaalsed tööliissalgad põletasid maha palju mõisaid. Johan Nymanni suureks üllatuseks lubas tsaar sügisel avaldatud manifestis sõna-, trüki-, ja koosolekuvabadust. Sõber Pöhl, kes oli aasta varem Tallinnasse siirdunud, et seal köstri ja meremeeste kodu juhataja amet üle võtta, ilmus kihelkonda tagasi

ja pidas poliitilisi koosolekuid. Joel Nyman oli entusiastlik, samas kui Johan oli äraootavam ja päeviku järgi olid Pöhli kõned „võrdlemisi punased”. Johan, kes pidas end liberaaliks, langes sõprade sotsiaalrevolutsioonilistest vaa-detest masendusse. Varasematest kogemustest õppinuna pidas ta vajalikuks olla ettevaatlik ja liikuda edasi aeglaselt. Sõbrad kutsusid teda mõisnike käsilaseks, mis tekitas temas sügava raskemeelsuse, meeoleu, kuhu ta kippus langema kogu elu, nt Taubega puhkenud kalendritüli ajal. Juba 1906. aasta kevadel võttis tsaar oma lubadused tagasi ja küüditas paljud radikaalid Siberisse. Joel Nyman siirdus Rootsi Tärna rahvaülikooli, Johan jäi köstritalu. Raamatute laenutamine oli manifestiga lubatud ja seda võidi end ilma ohtu seadmata jätkata. Päeviku pidamise lõpetas Johan siiski ära, kartes, et võimud võivad sellest valesid mõtteid leida ja teda selle abil rünnata.

Rootsi Hariduse Seltsi loomine

Karskusselts oli olnud noarootslastele ja rootslusele tähtis ning pärast 1905. aastat sai võimalikuks luua ka teistsuguseid ühingu. 1906. aastal lubati asutada „rahva-keelse” õppekeele erakoole. Nüüd löid eestlased rahvaharidusseltse ja erakoole. Noarootsi kirikuõpetaja Maass alustas 1907. aasta alguses kõnelusi rootslaste kooliühingu loomiseks ja koostas paar nädalat hiljem koos Johan Nymanni ja Paslepa mõisa omaniku von Nocksiga Venemaa rootslaste kristliku ühingu põhikirja.

1. veebruari õhtul, mis oli neljapäev, kogunes kirikuõpetaja ja von Nocksi kutsel Noarootsi kirikumõisa umbes 40 inimest eri Eestimaa rootslaste asualadelt. Kirikuõpetaja pidas kõne, milles rõhutas roots-

laste rahvusliku eneseteadvuse tekkimise tähtsust, et vältida nende sulandumist eestlastesse ning keele ja rahvuskultuuri kadumist. Ta toonitas ka majanduslikku mahajäämust ja halba hügieeni rootslaste seas. Lahenduseks oleks ühingu asutamine mh õppeasutuste loomiseks.

Maass esitas ka ühingu põhimõtete kavandi, mis tugines suure tõenäosusega sellel, mida arutati varasematel kohtumistel Johan Nymanni ja von Nocksiga. Programmi koostamisel paistab olevat saadud inspiratsiooni Jaan Tõnissoni Eduerakonnalt, mille eesmärk oli peatada venestamine, viia sisse emakeelne õppetöö, luua põllumajanduskoole ja juurutada erinevaid kutsehariduse vorme. Tõnisson kuulus ka karskusliikumise juhtide hulka, propageeris Põhjamaade rahvaülikooli mõtte levitamist Eestis ja oli üks Eesti Kirjanduse Seltsi asutajaid. Kogu see tegevus mõjutas kindlasti ka eestirootslaste kultuuri- ja haridusmõtte taga olnud gruppi.

Ühingu põhieesmärkide hulgas nimetas kirikuõpetaja kristliku ja moraalse aluspõhjaga hariduse ja kultuuri edendamise tähtsust ning rootsi keele ja kommete säilitamist. Ühing pidi saavutama selle eesmärgi parandades *nii* usklikkust, moraali ja haridustaset, asutades koole, raamatukogusid, levitades häid raamatuid ja ajakirju ja korraldades sobilikke ettekandeid, *kui* parandades rahva heaolu, õpetades majapidamist, põllumajandust ja teisi elatusalasid, tutvustades uusi sissetulekuallikaid ja toetades abivajajaid. Tõepoolest põhjalik kava! Koosolek võttis põhimõtted vastu ja sellega loeti ühing asutatuks.

Nüüd tuli võimudepoolse heakskiidu saamiseks sõnastada põhikiri. Koosolekul moodustati toimikond, kuhu kuulus üksteist usaldus-

väärset isikut. Iseenesest mõista kirikuõpetajad Melin (Vormsi), Maass ja Gustafsson (Tallinn), samuti mõisnik von Nocks, edasi eestirootslastest usaldusisikud: Pöhl, Nymann, Stahl, Tomty, Gärdsström ja Brandt. Tugevalt oli toimkonnas esindatud Noarootsi, väljastpoolt „profaanide” ringi pärines vaid Johan Gärdsström Vormsist. Elav vaidlus käis ühingu nime ümber. Johan pani ette kasutada nime Venemaa Rootslaste Liit, Melin Rootsi Hariduse Selts (ühe sama-laadse Soome ühingu eeskujul). Algselt oli küll räägitud kristlikust ühingust, eriti rõhutas seda Maass, kuid enamik koosolekul osalejatest, sh ka Johan Gustafsson seda siiski ei pooldanud. Pärast seda, kui põhikiri mitmeid kordi võimudele saadetud ja sealt tagasi tulnud, ning mille käigus Johan Nymann tegeles selle sõnastusega, osutus kõige sobivamaks nimeks Rootsi Hariduse Selts (*Svenska Odlingens Vänner, SOV*), kuna sõna ‚haridus’ (rts. k ‚odling’, mis tähendab ka ‚harimist’. – tlk.) võis tõlgendada poliitiliselt täiesti ohutu põllumajandusena! 13. oktoobril 1908 kinnitas kuberner Korostovets Tallinnas ühingu põhikirja, olles eelnevalt otsustanud, et see hõlmab üksnes Eestimaa kubermangu, st et Gammalsvenskby ja Liivimaal asuv Ruhnu sinna ei kuulu.

Mõne aja pärast korraldati järgmine koosolek. See asutav koosolek kutsuti kokku Noarootsis Vööla mõisas, mille kasutamiseks oli saadud mõisnik Ungern-Sternbergi luba. Reedel, 6. veebruaril ilmus Vöölasse umbes 80 Noarootsi, Vormsi, Pakri ja Tallinna piirkondade esindajat. Põhikiri kiideti heaks ja nüüd sai võimalikuks ühingu liikmeks astuda. Lisaks põhikirja toimkonnale esitas avalduse 47 inimest, lühikese ajaga jõuti paarisaja liikmeni, kuhu kuulus omajagu baltisakslasi, riigi- ja

soomerootslasi. SOV-le tänapäeval omane arvukas liikmeskond jäi kättesaamatusse kaugusse.

Koosoleku otsusel koosnes ühing keskjuhatusest, kuhu kuulusid kõik kohalike juhatuste liikmed, ning hulga kohalikest osakondadest, mis esindasid nelja asuala. Johan Nymann ja ta poeg Joel valiti koos Maassi, von Nocksi, õpetaja Nikolaus Bleesi ja kahe talupojaga Noarootsi osakonna juhatusse. Keskjuhatuse asukohaks sai Tallinn ja ühingu esimeseks esimeheks valiti Rootsi-Mihkli koguduse soomerootslasest õpetaja Johan Gustafsson. Hans Põhlist sai sekretär ja Tallinna Rootsi konsul Gahlnbäckist laekur. Võib aimata, et nüüd sattus Johan keerukavõitu olukorda – kas tema sooviks oligi piirduda vaid kohapealse tööga või võtsid ühingu juhtimise üle Tallinna mõjukad tegelased? Johan oli päeviku pidamise lõpetanud ja vastust me ei tea. Võib-olla arvas ta, et on oma eesmärgid saavutanud ja võis nüüd oma tavapärasest noarootslaste teenimist jätkata? Oli ta ju jõudnud 50 aasta ikka, mis tollal tähendas parimaid aastaid. Noarootsi osakonna säilinud protokollidest nähtub, et tähtsate küsimustega tegelevad teised, need küsimused on põhiliselt seotud põllumajanduse edendamise, koo-rejaama, tõupulli hankimise, põllumajanduse nõustajate, hariduse ja mis võib-olla kõige tähtsam, uute koolide asutamisega. Osmussaar oli pärast seda, kui Johan 1893. aastal mandrile kolis, olnud õpetajata, seal avati kool uuesti 1909. aasta novembris. Kurkses, kus rootsi keel oli täiesti hääbumas, rajati uus kool ja esimeseks õpetajaks sai Nikolaus Blees, kelle töötasu maksis ühing.

Aastad lähivad

Johani perekond oli aastatega kasvanud, lisandunud oli veel kaks poega – Arvid (s 1895) ja Erik (s 1902), kuna lemmiklaps Olga puhkas Osmussaarel oma hauas. Abikaasa Tio vastutas nii majapidamise kui põllutööde eest, abiks pojad, teenijatüdruk ja sulane, oma hobune ja härg. Nii nagu tahtmist või jaksu oli, osales kodutöodes ka Johan, kuid füüsilises töös tundis ta end õige tihti nõrgukeselt. Kuid see-eest huvitus ta väga „nn õlle” pruulimisest, milles ta oli ka tunnustatult tubli. Suur külaliste hulk aitas seda kindlasti ka ära juua. Muidu täitsid tema päevi kabineetitöö ja kirjavahetus paljude kontaktidega, mis olid saadud Soomes ja Rootsis veedetud aastatel, kooliõpetuse käigus ja kõstritalust läbi käinud sõprade ja tuttavate läbi.

Esimese maailmasõja puhkemine tähendas, et Rootsi Hariduse Seltsi tegevus tuli keskvoimu dekreetide tulemusel lõpetada. Osmussaarel oli kooliõpetus 1912. aastal vahendite puudusel peatunud, koolimaja oli ka niivõrd lagunenu, et vaja oli ehitada uus. Kool avati saarel alles 1919. aastal, pärast Eesti iseseisvumist. Iseseisvumine tõi kaasa mitmeid muutusi. Rootslased löid Maapäeva jaoks oma poliitilise erakonna ja 1918. aastal alustas ilmumist oma nädalaleht Kustbon. Johan kuulus selle esimesse toimetusse koos vanema pojaga, kelles sai hiljem ajalehe üks usinamaid kaastöötajaid. Johan jättis sinna siiski oma jälje, mis on püsinud tänapäevani – kirjutades pseudonüümi Irjas Jocke all noarootsi murdes, rõhutamaks kodukeele hoidmise ja kasutamise tähtsust. Hans Põhlist sai üheks aastaks eestirootslaste minister – ametisse pandi rootsi rahvussekretär. Taas tõusis päevakorda vajadus rahvusgrupi edasisel hariduse järele. Põhjamaade

rahvaülikooli kui koolitüübi üle oldi pikka aega vaieldud ja nüüd oli võimalik see plaan ellu viia. Taganttõukajateks olid arvatavasti Johani poeg Joel, nüüdseks Vormsis töötav õpetaja, ning rahvusekretär Nikolaus Blees. 1920. aastal avatigi Pürksi põllutöö- ja rahvaülikool, mida juhatas riigirootslasest õpetaja Kaleb Andersson. Too oli samal aastal juhendanud Uppsalas eestirootslastest õpetajate suvekursust, kus osales ka Johan. Kooli tegevust rahastati põhiliselt Rootsist. Avamise ajal juhatas Johan Nymann ühislaulu. Nüüd sai Pürksist rannarootslaste hariduskeskus, seda mitte ainult õpilaste, vaid ka kooliõpetajate jaoks, kes võeti rahvaülikoolis toimunud täienduskursuste ja konverentside ajal sageli ka pildile. Neil fotodel istub Johan tavaliselt kesksel kohal. Temast oli saanud rannarootslaste hariduselu oldermann.

Johani enda jaoks oli 1920. aasta keeruline. Novembris puhkes köstritalus tulekahju. Selle elamuosa suudeti küll taastada, kuid kooli võis pidada vaid endises magamistoas, kuhu mahtusid vaid Kudani lapsed. Hara lapsed pidid taas Paslepa kooli minema. Poole aasta pärast oli kooli pool üles ehitatud, kuid nii kehvasti, et 1922. aasta veebruaris otsustas maakonna koolivalitsus selle tervislikel põhjustel sulgeda. Uue kooli avamise ootuses saadi siiski luba jätkata tegevust seni, kuni vald Võõla mõisa üle võttis ja seal 1924. aastal kooli asutas. Nüüd oli Johan jõudnud saada 65-aastaseks ja andis õpetaja ameti peagi üle Kurksest tulnud Alexander Sambergile, kuid töötas köstrina veel mõnda aega edasi.

Poeg Arvid, nüüdseks samuti õpetaja, kes töötas tollases Kurkse SOV-koolis (Rootsi Hariduse Seltsi ülalpeetavas algkoolis. – tlk.),

jäi 1919. aasta lõpus leseks, kui tema naine ootamatult suri. Tema pooleaastane poeg Elmar viibis üha sagedamini köstritalus vanavanemate juures, keda hakkas pidama vaat et oma tegelikeks vanemateks. Aja jooksul sai tast nii tubli orelimängija, et asendas kirikus vajadusel vanaisa ja hiljem onu Axelit, kes asus pärast Johani surma köstri ametisse ja Hansase talu pidajaks. Noarootsi kihelkonna võimalused Johanile palga maksmisel olid olnud nii kasinad, et 1919. aasta maareformi ajal saadi luba eraldada see Kudanis asuv maa oma köstrile. Elusügise aegsed tagasilöögid jätkusid noorima, vaid 22-aastase poja Eriku surmaga 1924. aastal.

Johan Nymann jõudis osaleda Haapsalu rootsi gümnaasiumi avamisel 1931. aastal, mille nimel poeg Joel oli aktiivselt võidelnud, ja saatis 1932. aastal selle teise aastakäiku ka pojapoeg Elmari. Võib arvata, et oma osa mängis

siin Nõmmküla Irjaselt pärit lihtsa talupoisi uhkus. 28. oktoobril 1933 suri Johan oma kodus Noarootsi köstritalus 74-aastasena. Ta maeti Noarootsi uuele surnuaiale poeg Eriku kõrvale. Kümme aastat hiljem leidis seal oma viimse puhkepaiga ka Tio.

Allikad: Johan Nymanni päevikud 1880–1906, *Kustbo-nis avaldatud Elmar Nymani artiklid vanaisast, intervjuud Johan Nymanni pojapoeg Elmariga aastatel 1990–2008 (sh Noarootsis ja Suur-Nõmmkülas)*. Viktor Amani suurteos *En bok om Estlands svenskar 4 (Stockholm 1992)* ja kogumik *Hans Pöhl – rannarootslaste eestvõitleja (toim. S. Salin, Stockholm 2010)*.

Noarootsi köster Johan Nymann koos leerilastega, u 1898.



Breven från Sibirien

När Elsa Arjak dog för drygt tre år sedan hittade Elna Siimberg några brev bland hennes saker. Det var brev som Elsa hade fått från Elfride Palmkron. Breven kom från Sibirien dit Elfride med mor hade deporterats. Så här berättar Elna:

”Elfride Palmkron föddes den 2 september 1915 i Vippal. Hon var enda barnet. Hennes far hette Aleksander Palmkron, han var från Vippal. Modern hette Lisette, hon växte upp på Rågö.

Elfride och hennes mor deporterades till Sibirien 2 juli 1949. Hennes man Oskar följde med dem, han var äldre och hade goda kunskaper i ryska språket. Varför de deporterades visste ingen, det behövdes ingen orsak, någon myndighet skriv in namnet i en lista och så drog processen igång.

De befriades 20 mars 1958. Jag minns när de kom hem, körde häst och vagn med sina saker. Vi var grannar i byn Ristna. Deras hus fanns kvar så de kunde fortsätta att bo där. Gården hette Palmi (från Palmkron tror jag), den var ny liksom vår som hette Vanaranna. Vårt hus var byggd 1938, och de som byggde flydde till Sverige 1943. Vilka tragedier. Men Palmkrons flydde inte. Frida hade före kriget arbetat i Tallinn men kom hem när kriget startade.

Elfride arbetade som fiskare i kolhosen fram till pensioneringen. Hon dog den 6 augusti 2011.

Som namnet säger var hon ju estlandssvensk. Hennes mor pratade svenska men jag vet inte hur mycket Elfride kunde.

Eltsa, som hon stavar, var Elsa Arjak. Och Mari, som hon skriver om, var mamma Lisettes syster, hon var invalid och därför fick

Frida (till vänster) och Elsa i trädgården hos Elna Siimberg.



hon pengarna som hon pratar om i breven. Mari bodde hos Elsa och hennes mor och hjälpte till att passa fåren. Elsa bodde i grannbyn Alliklepa. Elsa är också död nu. Brevet hittade jag bland hennes saker.”

10.7.49

Kära Eltsa!

Jag skriver också några rader till dig härifrån långt borta, lägger dem i Ellis brev eftersom jag har så ont om skrivmateriel att jag inte har något kuvert till alla. Vi har inga kuvert i det här landet, de som jag hade har tagit slut. Det var inte många kuvert jag kunde ta med mig hemifrån, och därför är de slut. Om saker tar slut – tro inte att du får några nya istället. Hur lever du annars, har du råkat träffa på din fästman redan, Då kommer jag till bröllopet i hemlandet. Våra saker blev alla kvar hemma då vi inte kunde säga till någon att ta över dem. Om vi kunnat det hade vi vetat var de är, men nu ligger de spridda över hela världen. Och detta bortförande kom som en blixtnad klar himmel, vi hade ingen aning om att vi skulle bli bortförda. Värst var det med all mat som blev kvar. Om man kunnat ge den till någon, hade det inte varit något problem, men nu är det svårt. Er lie låg hos oss, har ni fått tag på den eller tog de också den med sig? Tvättar du fortfarande eller arbetar du också i kolhosen? Om du får mitt brev,

skriv till oss då om hur ni lever där borta i hemlandet. Bor Maria fortfarande hos er, vad sa hon när hon hörde att vi blev bortförda? Ska ni hämta hennes pengar nu, som hon får? Jag kom ihåg hennes pengar och bok i sista ögonblicket och jag gav dem till Ristna Eema och hon skulle lämna dem till er. Om jag hade glömt bort det hade det varit rätt hemskt. Om du Eltsa har möjlighet, så var snäll och gör ett paket till oss tillsammans med Elli. Jag har skrivit till Elli också om att när jag kommer tillbaka, ska jag återgälda allt som jag är skyldig för om någon har skickat ett paket till mig. Försök förstå då vad jag skriver. Avslutar nu, den här gången har jag inte tid mer, dagen tar slut och om ni skickar paketet, så lägg också skrivmateriel i det. Många hälsningar från oss alla till alla som bor i ert hus, på återseende. *Elfride.*

Adress: Novosibirskaja obl. Iskitimski rajon. Sov. Vorošilova 4 otd. Palmkron E.A.

28.8.49

Hälsningar från Sibirien, kära Eltsa!

Stort tack för all vänlighet som ni har visat, stort, stort tack än en gång, Eltsa, för paketet. Du har bekostat mycket men när jag kommer hem så ska jag återgälda allt gott som du har gjort mot mig. Vi fick paketet den 27:e och det var lördag middag då Oskar kom till oss med paketen, vi började gråta med

mamma när vi såg Oskar komma med två paket på ryggen, och jag kokade gryngröt på kvällen, vi var så mätta och kände att vi är hemma och äter gryngröt. Ni är goda och kära människor för att ni har lytt vår begäran och fortfarande minns oss, fattiga människor som vi nu är, att vi måste bedja om allmosor och kan inte göra något åt det, nöden har ingen lag. Skönt att det ännu finns goda människor att vända sig till med bön som ni därborta, kära människor som ömmar för oss och förstår vårt öde. Ja! Livet är mycket svårt här hos oss och sorgligt, jag gråter varje dag när jag är ensam, så de andra inte ser, annars börjar Oskar gräla; att varför gråter du hela tiden?, men jag kan inte sluta, jag kommer alltid ihåg hemmet hur levde vi där och hur vi måste vara i smuts och elände nu. Vi är 13 personer i ett litet rum, gissa då hur mycket utrymme vi har där. Ni vet väl hur levde vi hemma, nu har vi inget hem längre, vi lever som fåglar på kvisten som har inget, som vi nu är. Andra funderar över våra saker och äter vår mat och vi måste vara utan här och be om allmosor från de andra. Sorgligt öde har jag måst se men det är inget att göra åt, man ska ta emot sitt öde som är förutsett – gud skulle inte belasta dig mer än en orkar bära. Jag hoppas och tror att vi orkar också stå emot detta om Gud ger oss hälsa och kraft då återvänder jag till hemlandet, då har jag mycket att prata om men just nu kan jag inte göra det, ni måste förstå, jag är tyst!

Det är synd om mamma att hon blev bortförd från hemmet, att hon måste lida mycket för min skull här. Hade jag varit ensam och lidit mitt öde, men nu måste jag bekymra mig för min mamma också, att hon måste pina sig för min skull, vi är så utmattade, inte längre de människor som var där. Mamman har tagit mycket ner i vikt, hon ber

er, om möjligt, skicka henne sitt bröd, det ska vara torkat. Det bröd som vi äter här är beskt och bittert och det vill hon inte ha. Jag mår till och med dåligt för att hon inte äter det, så mycket åt hon hemma, nu säger hon bara: jag vill inte ha det här brödet, det är så dåligt.

Du frågar vad gör vi för arbete. Jag vallar arbetarnas djur. Började för att vi får mjölk så. Mamma är hemma och Oskar tolkar för ester och ryssar och kommer och hjälper mig ibland också om det behövs. Arbetet är eländigt men inget att göra åt, man ska göra något för att få levebröd. Här är lönen så liten att man får ingenting för den. Du frågar vad har vi mest brist på. Vi saknar allt, men mest fett eftersom vi inte har råd att köpa kött och det finns inte heller att köpa här. En liten butik som säljer bröd och annat. Socker har vi också fått fyra gånger men karameller finns det gott om. Jag har redan sålt ett klänningstyg, så vi fick pengar, och flera andra saker som vi tyckte att de inte behövs här i Ryssland. Vete odlas mycket här men något mjöl finns inte i butiken, det finns några sorters mjöl, mamman tog ett kilo och det var så dåligt att det inte dög att äta. Vi tackar för att du har lagt mjöl och gryn till oss, här finns inte heller gryn och av mjöl kan man laga sås till potatisen, då får vi mat igen. Vi får inte längre mat som hemma, där du kunde laga som hjärtat ville och du var sugen på. Nu är den här maten så ensidig att det inte går att tala om. Stor brist efter något surt, här finns det inte heller några bär, annars skulle vi äta dem. Potatisen är vår huvudföda här i Sibirien.

Kära Eltsa, du säger att varför jag inte har skrivit till dig. Vet du, jag hade en stor brist på skrivmateriel, inget kuvert, därav detta och så kom jag på att jag skulle lägga också ett brev från oss i Ellis brev

så du kan också höra om oss hur lever vi här borta. Varför skulle jag vara sur, jag har inget emot dig, tro inte det, du säger att du är skyldig mig. Du har ingen skuld, det var en så liten sak som jag gav till dig, så tala inte om det. Och det var inte för skuldens skull jag gav dig den. Du hade ju en bemärkelsedag, jag hade velat ge dig en bättre sak men jag hade inte den då. Prata inte så. Men det måste jag säga nu att jag är mycket skyldig inför er och att ni har haft stora omkostnader för mig. När jag är tillbaka i hemlandet, ska jag återgälda allt som ni har lagt ut för oss och ett stort tack för skrivmateriel. Nu kan jag igen skriva. Här finns inte något sådant som skrivmateriel.

Det finns lite hopp att få ett eget hem. Ingermanländare fördes bort till sitt hemland i finska Karelen. Oskar läser ryska tidningar så vi vet vad som händer i världen. Idag är det söndag då jag skriver brevet till dig, jag är hemma den tredje dagen. Jag är sjuk så jag kan också genast svara att vi har fått tag på paketen. Annars har vi inga lediga dagar, om du är sjuk då har du en ledig dag. Varför får Maria inga bidragspengar längre? Har ni hört efter vad är det för orsak till att hon inte får det?

Avslutar härmed mitt struntprat och ska vänta svar från hemlandet, det är den enda nyheten här om någon får ett brev från hemlandet, det är en mycket stor sak. Då frågas igen om nyheterna. Några brev innehåller mycket goda budskap, det är allt.

På återseende tills vi ses igen.

Hälsningar från oss alla, mamma, Oskar, till alla i er familj, hur många ni än är.

Elfride

Kirjad Siberist

Kui Elsa Arjak kolm aastat tagasi suri, leidis Elna Siimberg tema asjade seast mõned kirjad. Need olid kirjad, mille Elsa oli saanud Elfride Palmkronilt. Kirjad tulid Siberist, kuhu Elfride koos emaga oli küüditatud. Elna:

”Elfride Palmkron sündis 2. septembril 1915 Vihterpalus. Ta oli pere ainus laps. Tema isa oli Aleksander Palmkron, pärit Vihterpalust. Ema nimi oli Lisette, ta kasvas üles Pakri saarel.

Elfride viidi koos emaga Siberisse 2. juulil 1949. Tema mees Oskar läks nendega kaasa, ta oli vanem ja valdas hästi vene keelt. Miks nad minema viidi, ei tea keegi, põhjust polnud vajagi, kusa-gil ametkonnas lisati nende nimi nimekirja ja siis hakkas kõik peale.

Nad vabanesid 20. märtsil 1958. Ma mäletan, kuidas nad koju saabusid, tulid hobusega, asjad vankris. Olime Ristna külas naabrid. Nende maja oli alles ja nad võisid seal sedasi elada. Talu nimi oli Palmi (arvan, et Palmkronide nime järgi), see oli uus, nagu meiegi talu, mida kutsuti Vanarannaks. Meie maja ehitati 1938. aastal, ehitajad põgenesid 1943. aastal Rootsi. Mil-lised tragöödiad. Kuid Palmkronid jäid kohale. Frida oli töötanud enne sõda Tallinnas, kuid tuli koju, kui sõda algas.

Elfride töötas kolhoosis kuni pensionile jäämiseni kalurina. Ta suri 6. augustil 2011.

Nime järgi oli ta ju eestirootslane. Tema ema rääkis rootsi keelt, kuid kuipalju Elfride seda oskas, seda ma ei tea.

Eltsa, nagu ta kirjutab, oli Elsa Arjak. Ja Mari, kellest ta kirjutab, oli ema Lisette õde, invaliid ja sai seepärast raha, millest ta kirjas räägib. Mari elas Elsa ja tema ema

Pildi keskel on Frida kübaraga, pilt on tehtud enne sõda ja on näha, et ta tuleb linnast.



juures ning aitas lambaid karjatada. Elsa elas naaberkülas Alliklepas. Ka Elsa on nüüdseks surnud. Leidsin kirjad tema asjade hulgast.”

10.7.49

Tervist kallis Eltsa!

Kirjutan sulle ka mõne sõna siit kaugelt võõrsilt, panen Elli kirja sisse, sest mul on kirja materjali nii vähe, et ei saa igale ühele ümbrikku. Ei ole ümbrikut saada meil siin maal, need mis olid need on otsas ka mul. Kodunt ei olnud neid palju kaasa võtta ja sellepärast on lõpp. Need asjad mis otsa saavad, ära sa mõtle, et sa uut enam saad. Kuidas siis muidu elad, kas oled juba vastu poissi jooksnud, ma tulen siis pulma kodumaal. Meie asjad jäid kõik nii moodi, et ei saanud kellegil rääkida midagi, et viige nad oma juurde, siis oleks ikka teadnud, kus nad on aga nüüd on nad maailma kõik laiali. Ja see ära viimine tuli nagu välk taevast, ei olnud üldse aimugi, et meid viiakse ära. Kõige hullem on just söögi kraam mis maha jäi. Oleks seda saanud kellegi juurde anda siis ei oleks viga midagi olevat aga nüüd on raske. Teil jähi vikat meile, kas te saite ta kätte või viisid nad see ka ära? Kas sa pesed ikka pesu edasi või käid ka kolhoosis tööl? Kui minu kirja kätte saad siis kirjuta ka meile kuidas te elate seal kodumaal Kas Maria on ikka teil edasi, mis ta ka ütles kui kuulis, et meid ära viidi? Kas teie nüüd toote tema raha ära mis ta saab? Mul tuli veel viimasel minutil meelde tema

raha ja raamat ja andsin Ristna Eema kätte ja ta pidi tooma ta teile. Muidu oleks see asi päris hull olnud kui ma oleks seda ära unustanud. Kui sul Eltsa võimalik on siis ole hea ja tehke Elliga kokku ühe paki meile. Ma kirjutasin Ellile ka seda, tulen tagasi siis ma tasun teile kõik ära mis võlgu on kui keegi on mulle pakki saatnud. Katsu siis aru saada mis ma sulle kirjutan. Teen lõpu see kord enam ei ole aega päev saab otsa ja kui et pakki saadate siis palun panna kirja materjali ka sinna sisse. Meie kõikide poolt palju terviseid teile kõikidele kes teie majas elab, kuni nägemiseni. Elfride.

Aadress: Novosibirskaja obl. Iskitimski rajon. Sov. Vorošilova 4 otd. Palmkron E.A.

28.8.49

Tervitades Siberist kallis Eltsa!

Suurem tänu teile kõigile selle lahkuse eest mis teie tegite, palju, palju tänu veel kord Eltsa selle paki eest. Sa tegid omal küll suured kulud aga kui ma kodu tulen siis ma tasun kõik teile ära see heategu mis sa mulle tegid. Meie saime 27. pakki kätte ja see oli laupäev lõuna ajal kui Oskar tuli pakkidega meie hakkasime mammaga nutma kui nägime, et Oskar tuleb kohe kaks pakki seljas tall, ja ma keetsin kohe õhtul kruubi putru, meie sõime oma kõhud nii täis ja tuletasime meelde, et oleme kodus ja sööme kruubi putru. Küll te olete ühed head ja kallid inimesed et meie palvet võtsite kuulda ja meid ikka meelde

tuletate, meid vaeseid inimesi nagu meie nüüd oleme, et peame teistelt armu paluma aga ei saa sinna midagi parata, tühi kõht ei anna häbeneda, et on veel neid häid inimesi kelle poole võib palvetega pöörata nagu teie seal olete ühed kallid inimesed kes meie saatusest kaasa tunneb ja aru saab. Jah! Elu on väga raske meil siin ja kurb, ma nutan iga päev kui ma üksi olen, et teised ei näe, muidu Oskar hakkab riidlema, et mis sa nutad alati aga ma ei saa, et tuleb alati kodu meelde kuidas meie seal elasime ja mismoodi meie nüüd peame olema mustuses ja kitsuses. Meid on 13 inimest ühes väikeses ruumis, saage siis aru kui palju seal ruumi on. Teie teate küll kuidas me kodu elasime, nüüd ei ole enam kodu ega midagi, ela nagu lind oksa peal kellel midagi ei ole nagu meie nüüd oleme. Teised peavad aru meie asjade üle ja söövad meie kraami ja meie peame ise ilma olema ja teistelt paluma abi. Kurb on küll see saatus mis minul pidi tulema aga ei ole midagi sinna parata, peab oma saatusel vastu minema mis on määratud – ega jumal ikka suuremat koormat paneks peale kui jäksab kanda. Ja loodan ja usun, et jõuame ka sellele vastu panna kui jumal ikka tervist ja jõudu annab meile kõike siis ma jõuan kodumaale tagasi jälle, küll mul siis on rääkida palju aga praegu ei saa saage minust aru, ma vaikin!

Mammast on kahju, et teda kodust ära toodi, et ta saab väga palju kannatada minu pärast siin. Oleks ma üksi olnud ja oma saatust kannatan aga nüüd on mul mure mamma pärast ka veel, et tema peab minu pärast piina tunda saama, meie oleme nii ära lõppenud, ei ole enam need inimesed, kes seal olid. Mamma on ikka väga alla võtnud, mamma palub teid kui teil võimalik on tall saata oma leiba, see peab olema kuivatatud.

See leib mis me sööme see on nii kibe ja viha ja tema ei taha seda saada. Mul on kohe paha, et ta ei söö seda, kui palju leiba ta kodus sõi, muudkui ütleb: ma ei taha seda leiba, see on nii paha.

Sa küsid mis tööd meie teeme. Mina käin tööliste loomadega karjas. Ma hakkasin selle pärast, et siis saab piima. Mamma on kodu ja Oskar on tõlk eestlaste ja venelaste vahel ja käib siis mind kah aitas kui tarvis on. Töö on vilets aga mis sa ikka teed, pead midagi tegema, et omal leiva palukest saab. Siin on see palk nii odav, et sest ei saa midagi. Sa küsid mis ainetest kõige suurem puudus on. Puudus on kõikidest aga rasva aine on siin peamine sest rahast ei jõua liha osta ja seda pole ka siin. Väikene pood on kus müüakse leiba ja teisu kraami. Suhkrut oleme ka neli korda saanud aga kompvekid, neid on küll. Ma müüsin juba omal ühe kleidi riide ära, et saime raha ja mitu teist asja mis arvasime, et siin Venemaal tarvis ei ole. Nisu kasvatatakse siin väga palju aga jahu ei ole poes, on ühed jahud, mamma võttis üks kilo ja olid nii pahad, et ära mitte suhu võta. Oleme tänulikud, et meile jahu ja kruupe panid, siin kruupe ka ei ole ja jahudest saab kartuliste juurde teha kastet, siis saab jälle süüa. Ei enam saa süüa mis kodu, et tegid mis süda mõtles ja kelle järel isu oli, seda tegid. Nüüd on see söök nii üks luine, et ei oska mitte rääkida. Hapu järele on väga suur puudus, marju ka siin ei ole, et sööks neid. Kartul on meil pea aine siin Siberis.

Kallis Eltsa, sa ütled, et miks ma sulle ei kirjutanud. Tead, mul oli kirja materjalist nii puudus, ei olnud ümbrikut, selle pärast oli see viga ja siis tuli mul meelde, et ma panen Elli kirja sisse sulle ka kirja meie poolt, et siis saad ka meist kuulda kuidas elame siin võõrsil.

Miks pärast ma pidin tige olema, mul ei ole sinu vastu maidagi pahad, ära seda arva, sa ütled, et sa oled minuga võlglane. Sul ei ole minuga mingit võlga, see oli nii väikene asjakene mis ma sulle tõin, et ära sa sellest midagi räägi. Ja ega ma selle pärast seda toonud, et see võlg on. Sul oli ju niisugune päev, ma oleks tahtnud sulle parema asja tuua aga mul ei olnud seekord, sest see oli meelespidamine aga mitte võlg. Ära mitte räägi niisugust juttu. Aga mina pean seda nüüd ütleva, et olen teile väga palju võlgu ja teete minu pärast nii palju kulusi. Kui jõuan tagasi kodumaale siis tasun teile kõik see ära, mis olete meie pärast ennast kulutanud ja suur tänu kirja materjali eest. Nüüd võin jälle kirjutada. Siin ei ole niisugust asja nagu kirja materjal.

On natuke lootust kodu saamiseks. Ingerlased viidi ära oma kodumaale Soome Karjalas. Oskar loeb venekeele lehti, nii, et oleme kursis maailma asjadest ka. Täna on pühapäev kus ma sulle kirja kirjutan, olen täna kolmat päeva kodu. Ma olen haige ja selle pärast saan ka kohe sul vastata, et oleme pakid kätte saanud. Ei muidu meil vaba päevi ei ole kui oled haige, siis on vaba päev. Miks Maria enam abiraha ei saa? Kas olete küsinud järele mis põhjus on, et ta ei saa?

Lõpetan siis sellega oma lori ja jään kodumaalt vastust ootama, see on siin see ainuke uudis, kui keegi kodumaalt kirja saab, see on väga suur asi. Siis saab kohe jälle küsitud, mis uudist on. Mõne kirjas on väga head sõnumid, see on kõik.

Jääme siis see kord jälle nägemiseni kuni näeme.

Tervitame teid meie kõikide poolt, mamma, Oskar, nii palju kui teid on seal peres.

Elfride

På Ormsö firades den VIII Kulturdagen

Toivo Tomingas

Åttonde kulturdagen på Ormsö

Om ett evenemang anordnas för åttonde gången får det redan anses som en tradition. Årets kulturdag ägde rum lördag den 7 mars i det nyrenoverade Folkets hus på Ormsö. Vi, tillsammans med Ülo Kalm och Jorma Friberg, var klockan åtta på morgonen i Rohuküla och redan klockan nio i Sviby. Eftersom programmet skulle börja klockan tio, gick vi först till kyrkogården. Där vilar min morfar och det var gott om tid för att sätta ett ljus på hans grav. Men stor var vår förskräckelse när vi såg en lång, smal tall ligga tvärs över Maria Murmans grav. Det uttorkade trädet hade någon gång fallit med vinden utan att skada graven eller gravstenen. Men det fick nog inte förbli så. Ülo Kalm lyste med sin organisatoriska talang och efter tio minuter drog Hullobon Ilmar Koppelmaa igång sin motorsåg. Efter ytterligare tio minuter var gravplatsen åter ren och snygg. Också ljuset var isatt i lyktan.

Nu var det dags att bege sig till folkets hus där programmet skulle börja om några minuter. Vi hann hälsa på många bekanta och ta plats. Salen var behagligt varm. Brasan brann, på väggarna fanns barnens teckningar och bredvid ingången ett långt bord med kaffe och tilltugg. Där fanns också en liten korg med föremål i otydliga former, alla med Ormsösymbolen, ett solkors, på. Jag trodde i början att de också kunde ätas, men när jag rörde dem, förstod jag vad det var – det var små stenar från havsstranden som hade blivit mysiga

souvenirer. Mycket fin idé! Men tydligen var det inte många som kunde tänka så. Allt annat åt man upp under dagen, men 90 % av stenar blev kvar.

Den bärande idén till detta evenemang var ”föreningsverksamhet”. Det var ca 50 personer på plats. Stora och små. De inledande orden framfördes av Ants Rajando, som bad kommundirektören Tanel Viks att förklara kulturdagen öppen. Det gjorde han. Som sagt deltog också hela dagiset (obs!, föreningsverksamhet) och några skolbarn i programmet. Så blev det deras tur att uppträda. Ett par roliga sånger och folkdansuppvising, plus kantele- och violinmusik mitt emellan värmda publikens själar och gjorde dem mottagliga. Barnen hade gjort sitt och kunde lämna scenen. Nu talade Jonathan Lindström, med sina fädernerötter från Rälby-Smesa, med en lång och entusiastisk översikt över svenskbygdernas historia. En bildad historiker och författare. Enligt Lindströms teori var det högst sannolikt att det var från år 1206 som Ormsö beboddes av svenskar. Och bebyggarna var jordbrukare

Kaisa Valm är elev på Hapsal gymnasium. Hon har på sig en vacker ormsö-dräkt, tillverkad av henne själv.



Foto: Toivo Tomingas

som kom från byarna på Ölands norra udde. Historien säger att det var just då som fem byar på Öland blev öde, samtidigt som på Ormsös västra del, där man sedan tidigare visste att det fanns en bra, brukbar mark, uppstod bebyggelsen med 40 familjer. Logiskt! Mycket trovärdigt! Åhörarna tackade med en livlig applåd. Lindströms emotionella föredrag översattes till estniska av Kaire Reiljan.

Därefter följde en fikapaus och ett mellanspel från Ormsö folkdanslag ”Kadakased”. Så fortsatte J. Lindström med dagens tema, föreningsverksamhet på Ormsö och i estlandssvenskarnas kulturområde på 1800-1900-talet.

Kommundirektören har skrivit en magistersavhandling om estniska hemvärnets (*Kaitseliit*) historia på Ormsö och i Läänemaa under åren 1917–1940. Bitvis hade den redan publicerats i Ormsös kommundidning men nu följde också hans översikt tillsammans med hänvisningar till avhandlingens källmaterial. Mycket intressant material!

Efter en rejäl portion ärtsoppa, som visserligen är traditionell tal-

komat, fortsatte programmet på ett oväntat modernt sätt. Professorn vid Estlands landbruksuniversitet, Värnik, var nämligen förhindrad att vara på plats utan hans föredrag hölls framför hans webbkamera i Tartu, och vi följde den på den stora biografskärmen i folkets hus. Bra! Jag tror att det här är utbildningens framtid. Så når de bästa lärarnas metodik och karisma de närmaste år också ut till barnen i de mest avlägsna byskolorna.

Om sitt femåriga arbete och sin talkoerfarenhet talade Aibolands museichef Ülo Kalm, och visade en videofilm tagen och redigerad av Jorma Friberg. Man kunde se med egna ögon hur situationen på Korsgården på Runö hade blivit bättre år efter år. Hur ruiner som ruttnat i regnet åter blev gårdsbyggnader med imponerande vasstak.

Hur innegården med nässlor upp till halsen åter blev ett behagligt gräs att leka på. Hur tre deltagare på den första talkoomgången blev en flitig arbetarskara på 27 personer det tredje året.

Ants Varblane som varit moderator under dagen istället för Rajando, fick nu ordet. Hans presenterade sitt föredrag, som gällde jaktföreningens historia och verksamhet, på ett professionellt och humoristiskt sätt. Kaisa Valm presenterade sina vackra folkdräkter, naturligtvis från Ormsö och sydda av henne själv. Kaisa konstaterade i sitt föredrag att ännu för några år sedan hade hon rätt motvilligt pysslat med dräkterna men läraren Ene Rand handledde och uppmuntrade henne så dräkten blev färdig. Nu, i gymnasiet i Haapsalu njuter Kaisa av en stor succé och har mängder av

beundrare. Nu har hennes motvilighet blivit en kärlek för hemöns kulturarv!

En lång dag hade Laine Tarvis, funktionären i Öarnas Ting, väntat på sin tur på att få tala. Hennes föredrag belyste kampen med staten på lagstiftningsnivå. Som oftast även vid andra frågor, kunde man konstatera att beslutsfattarna inte brukar behärska temat. Och så måste man försvara sina synpunkter t.o.m. halsstarrigt för att bli hörd.

Det återstår att tillägga att som sammanfattning av dagen tackade föredragshållaren dem som anordnat evenemangets och lovade fundera på temat för nästa år. Också jag sällar mig till dem.



15.06 – 15.08 Rüütli 9

Rootsi-Mihkli kirik ja Eestirootslaste kirikumuuseum on avatud esmaspäevast reedeni kl 11-15

Svenska S:t Mikaelsskyrkan och Estlandssvenska kyrkomuseet är öppna måndag till fredag kl 11-15

Gudstjänst i Vilivalla

19 juli kl. 16.00 Kyrkogårdsgudstjänst i Vilivalla.

19. juuli kell 16.00

Surnuaiapäeva Vilivallas.

Aibolands museum 2015

10-12 juli Museet deltar på havsdagarna i Tallinn/ Tallinna Merepäevadel osalemine

25 juli Stora Svenskdagen på Nuckö/Suur Rootsi Päev Noarootsis

29 juli Museet deltar i firandet av Olofsdagen på Ormsö/Osalemine Vormsis Olavipäeva tähistamisel

8 augusti kl.12.00 Temadag för rökt fisk – flundra/Suitsukala teemapäev – Lest.

kl 13.00 Dragspelskonsert/Rannalööts – löötspillikontsert. Jaalasõidud Haapsalu lahel koos löötspillimuusikaga

28-30 aug. Museet deltar i Vita damens dagar och marknaden/Osalemine Valge Daami päevadel ja laadal.

19-20 sept. Museet deltar i Etniska marknaden i Tallinn/Osalemine Etnolaadal Tallinnas

03 dec. kl.10.00 Julverkstad: tillverkning av julpynt/Jõuluteemaline töötuba

Vormsil peeti VIII Kultuuripäeva

Toivo Tomingas

Kui ühte üritust peetakse 8. korda, siis võib seda juba traditsiooniks pidada. Tänavune kultuuripäev toimus värskest renoveeritud Vormsi Rahvamajas laupäeval, 7. märtsil. Olime Ülo Kalmu ja Jorma Fribergiga hommikul kl. 8 Rohukülas ja kl. 9 juba Svibys. Et programm algab kl. 10, läksime esmalt kalmistule. Mul puhkab seal vanaisa ja aega küünla panekuks oli. Suur aga oli meie ehmatuse, kui nägime Maria Murmani hauast risti üle lebamas pikka ja sirget mändi. Jalalkuivanud puu oli mingil ajal tuulega kukkunud nii, et hauda ega hauakivi ei kahjustanud, aga nii ei saanud see ometi jääda. Ülo Kalmu organisatoritalent lõi särema ja kümne minuti pärast tõmbas Hullo-mees Ilmar Koppelmaa sae käima. Veel kümme minutit ja hauaplats oli jälle puhas ja korras. Küünal ka laternas.

Nüüd oli aeg rahvamajja minna, kus programmi alguseni oli veelgi mõni minut aega. Jõudsimel paljudele tuttavatele tere teha ja istet võtta. Saal oli mõnusalt soe. Ahi küdes, seintel oli valik laste joonistusi ja sissepääsu kõrval pikk laud kohvi ja suupistega. Seal oli ka korvike siniste ebamääraste kujudega esemeid, kõigil kollane Vormsi sümboliks kujunenud rõngasrist peal. Pidasin esmapilgul neidki millekski söödavaks, aga puudutades sain aru, millega tegemist – need olid mereäärsed kivikesed, millest armas suveniir saanud. Väga ilus mõte! Aga ilmselt paljud ei osanud niiviisi mõelda. Kõik muu söödi päeva jooksul kenasti ära, kivid jäid 90% alles.

Seekordse ürituse kandev idee oli ühistegevus. Kohal oli arvata



Vormsi lasteaias käib 6 last. Kultuuripäeval laulsid kõik nagu üks mees.

Foto: Toivo Tomingas

50 inimest. Väikeseid ja suuri. Avasõnad ütles diakon, hr. Ants Rajando, kes palus vallavanem Tanel Viksil kultuuripäev avatuks kuulutada. Nii ka läks. Nagu nimetatud, osales programmis ka kogu lasteaiapere (ikkagi ühistegevus!) ja mõned koolilapsed. Nende käte nüüd esinemiskord tuligi. Paartoredat laulukest ja rahvatantsu, sinna vahele kandle- ja viiulimusi, tegid publiku hinged soojaks ja vastuvõtlikuks. Lapsed olid oma panuse andnud ja pääsesid lavalt. Nüüd aga esines pika ja sütitava rootsikeelse ülevaatega eestirootslaste asualade ajaloost hr. Jonathan Lindström, päritolult isa järgi Rälby-Smesilt. Haritud ajaloolane ja publitsist. Hr. Lindströmi teooria ütleb, et Vormsi asustati rootslastega vägagi tõenäoliselt aastal 1206. Ja asustajaiks olid Ölandi saare põhjatipus elanud külade maaharjaist elanikud. Ajalugu märgib, et just siis jäid seal, Ölandil, viis küla tühjaks, aga Vormsi saare lääneosas, kus juba varasem luure teadis olevat head, haritavat maad, tekkis 40-pereline asustus. Miks mitte! Väga usutav! Rahvas

võttis kuuldu vastu elava aplausiga. Lindströmi emotsionaalse kõne tõlkis eesti keelde pr. Kaire Reiljan.

Järgnes kohvipaus ja vahepala Vormsi rahvatantsurühmalt „KADAKASED“. Siis jätkas J. Lindström päevateemal – ühistegevus Vormsis ja eestirootslaste kultuuriruumis XIX – XX saj.

Vallavanem on kirjutanud magistratöö Kaitseliidu ajaloost Vormsis ja läänemaal 1917.-1940. Osakaupa on see ilmunud juba ka Vormsi vallalehes, kuid nüüd järgnes siis hr. Viksi ülevaade sellest koos osundamisega uurimuse alusdokumentidele. Väga huvitav materjal!

Pärast tubli portsu hernesuppi, mis, teadagi talguliste traditsiooniline köhutäide, jätkus programm ootamatult moodsalt. Nimelt ei saanud Maaülikooli professor hr. Värnik ise kohale tulla, aga toimus videoseanss, kus hr. Värnik pidas oma loengu kaamera ees, Tartus, meie aga kuulasime-vaatasime seda rahvamaja kinoekraanilt. Tubli! Arvan, et see on paljuski hariduse tulevik. Nii jõuab oma

ala parimate õpetajate metoodika ja karisma juba lähiaastatel ka kaugemate külakoolide lasteni.

Oma 5-aastasest tööst ja talgute korraldamise kogemustest rääkis nüüd Jorma Fribergi ülesvõetud ja monteeritud videoklipi saatel Rannarootsi Muuseumi direktor, hr. Ülo Kalm. Rahvas sai oma silmaga näha, kuidas aasta-aastalt paranes Ruhnu saarel Korsi talu kompleksi olukord. Kuidas vihmas vettivaist varemeist said jälle uhke rookatustega taluhooned. Kuidas rinnuni nõgestes taluõuest sai jälle mõnus mängumuru. Kuidas esimese talgukorra kolmest osalejast sai kolmandal aastal 27-liikmeline tegus brigaad.

Hommikust saadik aeg-ajal Rajando asemel päeva modereerinud Ants Varblane sai nüüd sõna. Tema jutt oli erialane ja puudutas läbi huumoriprisma jahindusseltsi ajalugu ja tegemisi. Oma kauneid rahvarõivaid, loomulikult Vormsi omi ja enda õmmelduid, tutvustas neiu Kaisa Valm. Oma sõnavõtus tõdes Kaisa, et oli veel mõne aasta eest üsna vastumeelselt riiete kallal pusinud, aga õpetaja Ene Rand andis ikka nõu ja hoogu, nii et komplekt valmis sai. Kaisal on nüüd, Haapsalu Ühisgümnaasiumis, suur menu ja kadestajate rivi sabas. Nüüd on vastumeelsusest saanud armastus oma kodusaare kultuurivara vastu!

Pika päeva oli esinemiskorda oodanud Saarte Kogu funktsionäär, pr. Laine Tarvis. Tema valgustas oma sõnavõtus võitlusi Riigiga seadusandlikul tasandil. Nagu tihti muudeski küsimustes, võiks nentida, et otsustajad ei tarvitse teemat vallata. Ja nii tulebki omi seisukohti kaitsta lausa jäärpäiselt, et lõpuks kuulda võetaks.

Jääb veel lisada, et päeva kokkuvõtteks kiitsid sõnasaanud ürituse korraldajaid ja lubasid välja mõelda, mis saab järgmise aasta teemaks. Ühinen tänusõnadega minagi.

Midsommarfirande på Ormsö

VORMSI VERI firar Midsommarfest på Diby backen den 20 juni och börjar med folkdans och folkspel. Dansmusik av Verner Friberg och Monika Jürgens. Arrangemang av Jonne Berggren.

VORMSI VERI MTÜ korraldab Jaaniõhtu 20. juunil kl. 19 Diby mäel. Saame näha rahvatantsu, osaleda mängudes, tantsida Verner Fribergi ja Monika Jürgensi muusika saatel. Korraldab Jonne Berggren.



23 juni kl 19.00 Johanneseld vid Hullos festplats på Ormsö.

23. juuni kl 19.00 jaanituli Hullos peoplatsil.

Naissaare Püha Maarja kabel Nargö S:ta Maria kapell

- | | |
|------------|---|
| 31/5 kl 12 | Jumalateenistu/Gudstjänst |
| 13/6 kl 15 | Kontsertpalvus Linnamuusikutega/
Musikandakt |
| 26/7 kl 12 | Jumalateenistus/Gudstjänst |
| kl 13 | Surnuaiapäha/Kyrkogårdsgudstjänst |
| 15/8 kl 18 | Kontsertvesper/Musikvesper
"Süda on püha paik" |
| 16/8 kl 12 | Jumalateenistus/Gudstjänst |
| 8/9 kl 12 | Jumalateenistus/Gudstjänst |

Tere tulemast! Välkomna!



Kultuuriomavalitsuse tegevusest

Ingegerd Lindström

Kultuuriomavalitsuse üldkoosolek toimus 28. märtsil ja osavõtt oli hea. Kohal oli enamik liikmeid ja koosolek õnnestus igati. Mõned päevakorras olnud küsimused:

Rootsi päev

Tänavune Rootsi päev toimub 25. juulil Pürksis. Päeva sisustavad tants, muusika, töötuba, käsitöölaad ning kodukandiühingute raamatu-lett. Täpsem kava vt lk. 36. Loodame rohkem osavõttu ja ilusat ilma.

Külastage ka Noarootsi kirikus toimuvat lõpukontserti. Esineb Eesti Filharmoonia kammerkoor, Eesti üks primaid koore.

Laulupidu

Järgmisel aastal (2016) korraldab Kultuuriomavalitsus taas eestirootslaste laulu- ja tantsupeo. Seekord jällegi Haapsalu

piiskopilinnuse õuel, kuid nüüd kestab see kogunisti kolm päeva. Laulupidu algab 2. juulil 2016. Peopäevade planeerimine ja kooridega suhtlemine juba käib. Sügiseks peab laulude vihik enda osalemisest teatanud kooridele saatmiseks valmis olema. Lähem info ajalehe järgmises numbris.

Eelarve

Tänavu kasvas Kultuuriministeeriumi poolt eraldatav toetus vaid 500 euro võrra, kuid asjaolu, et toetust vähendatud ei ole, näitab siiski, et riik peab meie tegevust – eestirootslaste pärandi säilitamist tähtsaks ja oluliseks.

Kultuurikandja

Kultuuriomavalitsus otsustas asutada aunimetuse "Eestirootslaste Kultuurikandja". Juhatuse viimasel

koosolekul 24. mail otsustati nimetada selle aunimetuse laureaadiks kaks isikut. Mõlemad on andnud eestirootslaste pärandi säilitamiseks suure panuse ja on väärt tunnustamist. Laureaatide nimed tehakse teatavaks Rootsi päeval.

Rannarootsi

Muuseum

Järgmisel aastal lõpeb Ülo Kalmu ametiaeg Rannarootsi Muuseumi direktorina. Sellega seoses tuleb langetada otsus muuseumi tuleviku kohta. Kas muuseumist saab omaette sihtasutus või hakkab see kuuluma mõne suurema sihtasutuse, nt Läänemaa muuseumi või Eesti Meremuuseumi koosseisu? Suve jooksul tuleb see küsimus selgeks vaielda ja sügisesel koosolekul otsusena vormistada. Ülo lubas koostada suve jooksul ülevaate omaette sihtasutuse ning suuremasse sihtasutusse kulumise eelistest ja puudustest.

Pakri päevad/Rågödagarna 27-28 juuni 2015

Laupäev 27. juuni Väike-Pakri ja Suur-Pakri safari/Lördag 27 juni Lilla Rågö och Stora Rågö safari.

Kl 9.00 Kummipaati väljub Kurksest Väike-Pakrile/Båtresa från Korkis till Lilla Rågö

Kl 11-17.00 Traktorsafari Väike-Pakri ja Suur-Pakri/Traktorsafari

Kl 18.00 Kl 18.00 Grillimine Kabelisadama ranna läheduses./ Grillning på stranden nedanför Lilla Rågö kapell.

Kl 21.00 Tagasireis Kurkse sadamasse./Återresa till Korkis.

Lõuna ja õhtusöök: enda kaasa võetud toit jm suupisted./ Lunch och middag: ta med egen mat.

Pühapäev 27. juuni Väike-Pakri jumalateenistus/Söndag 28 juni gudstjänst på Lilla Rågö

Kl 9.00 Kummipaati väljub Kurksest Väike-Pakrile/Båtresa från Korkis till Lilla Rågö.

Kl 12.00 Jumalateenistus Väike-Pakri kabeli juures Väikekülas/Gudstjänst i Kapell i Lillbyn på Lilla Rågö.

Tallinna Rootsi-Mihkli koguduse õpetaja Patrik Göransson/Kyrkoherde Patrik Göransson från S:t Mikaelsförsamling i Tallinn.

Peale jumalateenistust pakutakse suppi ja kirikukohvi omahinnaga Väike-Pakri Suurkülas/Kyrkkaffe

och soppa väntar efter gudstjänsten till självkostnadspris i Storbyn på Lilla Rågö.

Kl 16.00 Tagasireis Kurkse sadamasse/Återresa till Korkis

Homnikusöök enne jumalateenistust: enda kaasa võetud toit jm suupisted/Lunch före gudstjänsten; ta med egen mat.

Info ja registreerimine:

Information och anmälan:

erikpakri@gmail.com

jana@eestirootslane.ee

Familjedag med Jüri Tuulik

Toivo Tomingas

Det var Läänemaa centralbibliotek och Aibolands museum som tillsammans planerade denna vinterdag på Aibolands museum. Flera märkesdagar var i annalkande och alla var värda att firas. Och lördag den 21 februari ägde det rum. Republiken Estland skulle fylla 97 och den älskade författaren Jüri Tuulik 75 år. Ja! För tidigt försvann denna begåvade man, en av tvillingbröderna från Abruka-ön, in i skuggornas rike.

Förberedelserna var många och grundliga. Biblioteket letade fram Jüri Tuuliks verk, tog dem till museet och anordnade en utställning och med möjlighet att låna böckerna. Museets konferenslokal omvandlades till ett café. Klockan 12 förklarade borgmästare Urmas Sukles familjedagen öppnad och tände en stor brasa på stranden. En kort hälsning framfördes av Ülo Kalm. Båda konstaterade att vädret var allt annat än vinter. Det regnade, snön var borta men havsisen perfekt för alla möjliga verksamheter. Det fanns två karuseller, ett antal sparkstöttingar, flera modeller av snöskotrar och fyrhjulingar. MC-klubben ”Müristaja” demonstrerade sitt fordon Unimoto. Och så började familjedagen. Motorerna bullrade, barnen tjöt ut sina glädjerop, musiken spelade, strömmingen stekte på pannan, elden glödde och värmd oss som inte hade blivit varma genom att springa eller åka släde på isen. Musiken spelades av gruppen ”Väliharf”, med Marko Matvei på gitarr och Anto Siimson på dragspel. De båda är förstås goda sångare och sånger om havet har en speciell stämning och de framförde dem utomordentligt bra.

Åtta år tidigare hade amatörteatern i Hapsal iscensatt Jüri Tuuliks roman ”Meretagune asi” (Bortom havet). Romanen omarbetades till skådespel av Maie Matvei och pjäsen rönt en oerhörd succé. Också Jüri Tuulik såg pjäsen år 2007 och blev mycket nöjd. Nu, på familjedagen uppträdde de kända figurerna Maali ja Milli (skådespelare Meeli Piirikivi och Anne Pangsepp) återigen på museet och framförde scener ur skådespelet. I Maie Matveis iscensättning fanns också roller för hennes son Marko och vännen Anto. Alltså en musikalisk föreställning. Och som väntat – med ett mycket varmt mottagande av publiken. Den förenande länken mellan museet och biblioteket var Marika Aedviir, Maie och Jüri Matveis dotter. Det kan dessutom tilläggas att familjefadern Jüris silverskäggs utstrålade en stolthet över hustruns och barnens prestationer.

Hela museets personal och även torsdagstanterna var naturligtvis engagerade i familjedagen. Alla hade mycket att sköta. Under det stora vita tältet, på grillplattorna, stektes strömmingar och i folien bakades potatisar. På borden fanns svart bröd och Voimix-margarinaskar, knivar, skedar och gafflar, papperstallrikar som brukar flyga iväg redan vid svag vind osv, osv.

Alltså, fest såväl inne som ute. Min roll var att finnas vid museets försäljningsdisk (inne i värmen) denna gång. Jag erbjöd varma sockor, vantar och mössor åt dem som steg in men folk hade klätt sig varmt, förutseende nog. Jag sålde vykort, souvenirer snidade i enträd, och broschyrer. Var naturligtvis också ute för att se och höra vad

Foto: Toivo Tomingas



Urmas Sukles öppnade Familjedagen tillsammans med Nero.

som hände. Jag tog några bilder och gjorde en liten rundvandring med tre flickor från Ukraina som studerar vid universitetet i Tallinn och som var för första gången i Hapsal. Det var intressant att se hur flickornas ögon blev dubbelt så stora när jag kom fram till Gammlauskbyns tillkomst då jag förklarade historien kring Aibotapeten. De hörde för första gången talas om estlandssvenskarna och om att den gamla dagösvenska dialekten fortfarande kan höras vid Dnjepr-floden i Ukraina.

Klockan tre tog fyrverkeriet vid och de hårda smällarna förklarade att familjedagen var slut. Ülo Kalm tackade alla som hjälpt till med plädar i bastuads storlek, men caféet hade kvar några smörgåsar, stekta strömmingar och lite kaffe f r efterparty.

”Vi gjorde det!”, var den eniga bedömningen om dagen. Det var minst hundra personer som steg in i museet och caféet. Intr desbiljetter sålde museet inte denna dag. Men fick säkert folkets tacksamhet för det fina evenemanget. Men tackord  r alla v rda som stödde familjedagen: Estlands Kulturkapital, Hapsal kommunstyrelse, MC-klubben ”M ristaja”, Miljöförvaltningen, Tradilo, Kekkila Estland, Hapsal kulturcenter, PPN Cargo, Paralepa hamn, Tuulingu kaffestuga, Nuckö Knivfabrik, Nurme Production och Polisverket.

Perepäev Jüri Tuulikuga

Toivo Tomingas

Seda talvist perepäeva Rannarootsi Muuseumis planeerisid koos nii Läänemaa Keskraamatukogu, kui Rannarootsi Muuseum. Tulemas oli mitu tähtpäeva ja kõik väärised tähistamist. Laupäeval, 21. veebruaril see toimuski. Oli tulekul Eesti Vabariigi 97. sünnipäev ja armastatud kirjaniku, Jüri Tuuliku 75. sünniaastapäev. Jah! Liiga vara läks varjude riiki andekas Abruka-mees, üks kak-sikuist vendadest Tuulikutest.

Ettevalmistused olid pikad ja põhjalikud. Raamatukogu otsis välja valiku J. Tuuliku teoseid, tõi need muuseumi ja korraldas näitus-laenutuse. Muuseumi konverentsiruum kohandati kohvikuks. Kell kaksteist päeval kuulutas linnapea, hr. Urmas Sukles perepäeva avatuks ja süütas rannal suure lõkke. Lühikese kaastervituse ütles Ülo Kalm. Mõlemad nentisid, et ilm ei olnud just väga talvine. Sadas vihma, lumi oli juba läinud, aga merejää kõrvõimalikeks liulaskmisteks ideaalne. Ootamas oli kaks karusselli, hulk tõukekelke, mitu mudelit mootorsaane ja ATV-sid. Motoklubi „Müristaja“ oli toonud välja ja tegi demonstratsioonõite sõiduriistaga Unimoto. Ja läkski perepäev lahti. Mootorid mürisid, lapsed kilkasid, muusika mängis, silgud küpsesid, lõke lõõmas ja soojendas neid, kes jääl joostes ja kelgutades sooja ei saanud. Muusikat tegi koosseis nimega „Väliharf“, kus kitarri mängib Marko Matvei ja lõõtsa Anto Siimson. Mõlemad on muidugi tublid laulumehed ja nende esituses on just merelauludel eriline aura ja menu.

Rahvateater oli 8 aastat tagasi lavastanud J. Tuuliku romaani

*Marko Matvei kitar-
ril ja Anto Siimson
lõõtspillil pakkusid
päeva jooksul mee-
lahutust*



Foto: Toivo Tomingas

„Meretagune asi.“ Näidendiks kirjutas selle pr. Maie Matvei ja lavatükk saavutas lausa pöörast edu. Ka Jüri Tuulik käis 2007. a. lavastust vaatamas ja jäi väga rahule. Nüüd, perepäeval tulid muuseumis jälle rahva ette tuntud tegelased Maali ja Milli (Näitlejad Meeli Piirikivi ja Anne Pangsepp) ja esitasid pilte näidendist. Maie Matvei oli lavastuses näinud ette rollid ka poeg Markole ja sõber Antole. Niisiis muusikaline etendus. Ja oodatult väga soe vastuvõtt publikult. Ühendavaks lüliks muuseumi ja raamatukogu vahel oli Marika Aedviir, Maie ja Jüri Matvei tütar. Võib veel lisada, et pereisa Jüri hõbedasest habemest võis välja lugeda siirast uhkust abikaasa ja laste saavutuste üle.

Perepäeval oli hõivatud muidugi kogu muuseumi personal ja Neljapäevamemmedki. Kõigil oli jooksmist-toimetamist rohkesti. Suure valge telgi all, grillpannidel küpsesid silgud ja fooliumis kartulid. Laudadel must leib ja Voimixi karbid, noad, lusikad ja kahvlid, papptaldrikud, millel kombeks juba vähese tuulega lendu minna jne.jne.

Niisiis trall toas ja õues. Minul oli roll seekord muuseumi letis (soojas) olla. Pakkusin tuppatali-jaile sooje sokke, kindaid ja mütsi, aga rahvas oli ettenägelikult soojalt riietunud. Läks postkaarte, kadakasi suveniire ja buklette. Muidugi käisin minagi väljas, et

näha ja kuulda, mis toimub. Tegin mõne pildi ja perepäeva lõpuks väikese ekskursiooni kolmele Ukraina neiu, kes Tallinnas ülikoolis ja esimest korda Haapsalus. Oli huvitav näha, kuidas tüdrukute silmad kaks korda suuremaks läksid, kui Aibolandi vaiba lugusid seletades Gammalsvenskby sünnini jõudsin. Esimest korda kuulsid nad eestirootslastest ja sellestki, et Ukrainas tänagi veel Dnepri ääres vana hiiurootslaste murrakut võib kuulda.

Kell kolm võttis sõna tulevärk ja kõva paugutamine kuulutas perepäeva lõppenuks. Ülo Kalm pidas korraldajaid-teenindajaid meeles saunalinasuuruste pleedidega, kohvikus aga oli afterparty jaoks jäänud järele mõned võileivad, küpsed silgud ja kohvi.

„Korda läks!“, oli ühine hinnang toimekale päevale. Rahvast käis muuseumi ja kohviku uksest sees vähemalt sada inimest. Pileteid muuseum sel päeval ei müünud. Teenis aga kindlasti rahva tänu toreda ürituse eest. Tänu sõnad on aga ära teeninud ka kõik, kes perepäeva korraldamist toetasid: Eesti Kultuurkapital, Haapsalu Linnavalitsus, Motoklubi „Müristaja“, Keskkonnainspektsioon, Tradilo, Kekkila Eesti, Haapsalu Kultuurikeskus, PPN Cargo, Paralepa Sadam, Tuulingu Kohvituba, Noarootsi Noavabrik, Nurme Production, Politsei- ja Piirivalveamet.

Jubilarer juni-december 2015

Juubilarid juuni-detsember 2015

60 år

Elve Mikiver	03.06
Ants Streng	14.06
Kent Mihlberg	23.06
Reet Berggren	28.06
Sirje Johannes	31.07
Per-Arne Jönebring	03.08
Taimi Uuesoo	15.08
Eva Lorentz	02.09
Carita Laving	20.10
Toomas Paalvelt	22.10

65 år

Herbert Hinn	05.08
Hans Änäs	29.08
Göran Broden	21.09

**70 år**

Ebbe Silla	27.08
Ingrid Wassberg	09.09
Uile Nyholm	13.10
Uile Kärk-Remes	16.11
Anne Sooneste	03.12
Einart Seeman	09.12
Marina Turesson	31.12

75 år

Juta Holst	23.07
Ulla-Britt Öberg	25.12

80 år

Helga Roberg	20.06
Luule Tammesaar	28.06
Astrid Mitman	13.08
Bertil Björk	21.08
Sture Koinberg	09.12

85 år

Frida Holmgren	13.08
Maj-Britt Nibon	16.08
Axel Friberg	17.09
Lars Appelblom	01.10
Olaf Langsepp	25.10
Karin Lindström	30.10

90 år

Lars Algot Lindström	15.06
Alrik Viberg	17.07
Elvine Smedberg	14.08
Harry Seffers	21.08
Einar Hamberg	12.09
Signe Davidson	19.09
Lembit Pella	24.10

”Torsdagstanten” Agneta Tomingas har gått in på evighetens väg Igaviku teele lahkus „neljapäevamemm” Agneta Tomingas

Agneta sündis 2. sept. 1918 Vormsis, Norrby-Huasel Katarina ja Hans Ömani kolmanda lapsena.

Tema lapsepõlv möödus kodusaarel, tööaastad Haapsalu linnas kuni auga väljateenitud pensionini.

1988.a. asutati Eestirootslaste Kultuuri Selts ja 70-aastane Agneta sukeldus aktiivselt seltsiellu. Tema huviks ning hobiks sai muuseumi käivitamine. 25 aastat oli Agnetal muuseum hinges ja südames. Kui Agnetal aga paari aasta eest tervis vanadusest märku andis jäid tema muuseumineljapäevad harvemaks. Huvi muuseumi käekäigu vastu jäi teda saatma viimaste elupäevadeni.

Tema pikk ja sisukas elu kustas haiglas 16. märtsil 2015, kui oli elatud 96 aastat, kuus kuud ja 14 päeva.



Kallist memmest jäid puudust tundma Rannarootsi muuseumipe-re koos „neljapäevamemmedega“

Agneta föddes den 2 september 1918 på Norrby-Hoas på Ormsö som det tredje barnet till Katarina och Hans Öman. Hennes barndom förflöt på hemön, arbetsår i Haapsalu tills hon blev pensionerad.

År 1988 grundades Samfundet för Estlandssvensk Kultur och den 70-åriga Agneta engagerade sig aktivt i föreningslivet. Hennes intresse och hobby var museets igångsättning. Museet var en hjärtesak för Agneta i 25 år. Men när Agnetas hälsa började vackla för några år sedan, blev hennes museitörst glesare. Intresse för museets framtid följde henne till hennes sista dagar.

Hennes långa och innehållsrika liv slocknade på sjukhuset den 16 mars 2015. Då hade hon levat i 96 år, sex månader och 14 dagar.

Kära Agneta sörjs av museifolket tillsammans med ”torsdagstanterna”.



Svenskdagen i Birkas den 25 juli 2015

12.00 Invigning. Plats: Kultursalen i Birkas	Högtidstal av vice kansler Anne-Ly Reimaa och ambassadör Anders Ljunggren Ülo Kalm presenterar Estlandssvenskarnas Kulturbärare. Musik av Sofia Joons samt sång och dans av Nuckö Folkdanslag och Nuckö kvinnoansambel
14.00 Dans och sång Plats: Framför kommunhuset	Dansgruppen Ürgleigarid
Under hela dagen Plats: Framför grundskolan	Marknad med lokala hantverkare. Bokord med alla hembygdsföreningar. Tipspromenad. Barnaktiviteter. Musik av Gunvor Strömbom, Lennart Ygstedt och Raul Targamaa. Workshop i Kultursalen från klockan 13.00 Birkas café är öppet under dagen. Skolans matsal har även öppet. Båda erbjuder sallad, piroger, soppa, kaffe mm.
15.00 Löptävling	Vuxna springer 3 km eller 10 km. Barn springer 1 km. Start framför grundskolan. Anmälan för deltagande till Eve Torim evetorim@hotmail.ee . Möjlighet finns att anmäla deltagande mellan klockan 13.00 och 14.00 samma dag som tävlingen sker.
16.30 Ljuständning	Ljuständning vid Minnesmonumentet och Johan Nymanns grav
17.00 Musikgudstjänst Plats: Nuckö kyrka	Eesti Filharmonia kammerkoor ger en konsert. Officiant är Patrik Göransson.
Jalan kommer att gå från Hapsal till Österby. Avgång från Hapsal klockan 11.00 och från Österby till Hapsal klockan 18.30. Buss går till/från Österby. Anmälan till Jorma Friberg: jorma@aiboland.ee Möjlighet till transport från Birkas till Nuckö kyrka finns. Buss avgår från Birkas klockan 16.20.	
Jaalareisid Haapsalust Österbyse. Väljumine Haapsalust Österbyse kl 11.00 ja Österbyst Haapsallu kl 18.30. Buss sõidab Österbyse ja sealt tagasi. Osavõtust teatada Jorma Fribergile: jorma@aiboland.ee Võimalik korraldada transport Pürksist Noarootsi kirikusse. Buss väljub Pürksist kl 16.20	
Kell 12.00	Avamine, Pürksi kultuurimajas, kõnelevad Anne-Ly Reimaa, Anders Ljunggren, Ülo Kalm, esinevad Sofia Joons, Noarootsi rahvatantsijad ja naisansambel.
Kell 13.00	Töötoad kultuurimajas, laat koolimaja ees.
Kell 14.00	Kultuuriprogramm – Ürgleigarid, Raul Targamaa, Gunvor Strömbom, Lennart Ygstedt, tegevused lastele vallamaja ees.
Kell 15.00	Noarootsi jooks: 3km, 10km, lastele 1km, start kooli ees. Registreerimine: evetorim@hotmail.ee
Kell 16.30	Küünalde süütamine Noarootsi kalmistul ja Vabadussõja ausamba juures.
Kell 17.00	Eesti Filharmonia kammerkoori kontsert Noarootsi kirikus. Kõneleb Patrik Göransson.

Kohvik Birkas ja kooli söökla on avatud terve päev ja pakuvad kohvi, kooki, pirukaid ja suppi ja salateid.